

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

Геча Мирослав Львович

Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства
України/ Aims and objectives of the modern criminal procedure of Ukraine.

Спеціальність: 8.03040101 - Правознавство
магістерська програма - Правознавство
Магістерська робота

Виконав студент групи ПРзм-21
М.Л. Геча

Науковий керівник
к.ю.н., доцент Н.З.Рогатинська

Магістерську роботу допущено
до захисту
«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **Н.З.Рогатинська**

Тернопіль – 2017

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота містить 116 сторінок, список використаних джерел 110 найменувань.

Мета магістерської роботи: є комплексне розкриття поняття цілей і завдань кримінального судочинства, розроблення та обґрунтування теоретичних положень, спрямованих на вдосконалення змісту кримінальної процесуальної діяльності й реалізації завдань кримінального судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку з реалізацією цілей та завдань кримінального судочинства.

Предметом дослідження є цілі та завдання сучасного кримінального судочинства України.

Одержані висновки та їх новизна: визначається тим, що ця робота є актуальною в кримінальній процесуальній науці та комплексним дослідженням цілей і завдань сучасного кримінального судочинства. Зокрема: *вперше:*

– визначено зміст завдання кримінального процесу – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень як передбачену законом діяльність держави в особі уповноважених органів, що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використанням як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні;

– обґрунтовано, що під захистом законного інтересу особи слід розуміти гарантовану можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яка охороняється державою і спрямована на відстоювання та захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами;

Ключові слова: кримінальне судочинство, завдання, ціль, мета, законний інтерес.

RESUME

Master's degree work contains 116 pages, list of the used sources 110 names.

Purpose of master's degree work: there is the complex opening of concept of aims tasks of the criminal legal proceeding, development and ground of theoretical positions, directed on perfection of maintenance of criminal judicial activity realization of tasks of the criminal legal proceeding.

Research Object is public relations which arise up and develop in connection with realization of aims and tasks of the criminal legal proceeding.

The article of research are aims and tasks of the modern criminal legal proceeding of Ukraine.

Obtained conclusions and their novelty: it is determined that this work is actual in criminal judicial science and by complex research of aims tasks of the modern criminal legal proceeding. In particular:

first:

- identified maintenance of task of criminal process - is protecting of person, society and state, from criminal offences as statutory activity of the state in the person of the authorized organs, which is directed on providing, realization, proceeding in rights for victims, from criminal offence of persons, and also their activity, with the use of both independently and by the representative of any statutory methods and facilities, with the purpose of defending of the position in criminal realization;

- proved, that under cover of legal interest of person it follows to understand the assured possibility aspiration (necessities) of participant of criminal process, which is guarded the state and directed on defending and defence of the personal blessings within the framework of criminal realization by the methods and facilities unforbidden by law;

Keywords: criminal legal proceeding, task, purpose, purpose, legal interest.

АНОТАЦІЯ

Геча Мирослав Львович. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України.– Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістра» за спеціальністю 8.03040101 – Правознавство. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2016. В магістерській роботі проаналізовано історичні етапи розвитку законодавства щодо цілей і завдань кримінального судочинства України, обґрунтовано, що під захистом законного інтересу особи слід розуміти гарантовану можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яка охороняється державою і спрямована на відстоювання та захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами, удосконалено розмежування понять «цілі кримінального судочинства» і «завдання кримінального судочинства».

ANNOTATION

Gecha Myroslav Lvovich. Aims and tasks of the modern criminal legal proceeding of Ukraine.– Manuscript.

Research on a receipt educational qualification level of master's «degree» after speciality 8.03040101 – Jurisprudence. – Ternopil national economic university, Ternopil, 2016. In master's degree work the historical stages of development of legislation are analysed in relation to aims and tasks of the criminal legal proceeding of Ukraine, proven, that under protected of legal interest of person it follows to understand guaranteed possibility of realization of desire (necessities) of participant of criminal process, which is guarded the state and directional on creaming and defence of the personal blessings within the framework of criminal proceedings not prohibited by law ways and means, improved differentiating concepts «aims of the criminal legal proceeding» «task of the criminal legal proceeding».

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ І ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ЦІЛЕЙ ТА ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА	9
1.1. Історичні етапи розвитку законодавства щодо цілей і завдань кримінального судочинства України.....	9
1.2. Характеристика цілей та завдань кримінального судочинства зарубіжних країн.....	23
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ЦІЛІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	37
2.1. Філософські та загальноправові основи визначення поняття «ціль кримінального судочинства».....	37
2.2. Поняття та зміст цілей кримінального судочинства України.....	48
Висновки до розділу 2.....	66
РОЗДІЛ 3. ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	68
3.1. Поняття завдань кримінального судочинства України, їх співвідношення з цілями сучасного кримінального процесу.....	68
3.2. Характеристика завдань кримінального судочинства України.....	75
Висновки до розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
РСР	Радянська Соціалістична Республіка
РФ	Російська Федерація
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку галузевих юридичних наук характеризується відродженням інтересу до вивчення права і правореалізаційної діяльності як явищ, обумовлених певними цілями. Використання цілі як визначальної кримінальної процесуальної категорії дасть змогу створити цілісну систему поглядів на її сутність, що допоможе по-новому поглянути на багато проблем науки кримінального процесу, знайти їм відповідне пояснення і вказати шляхи вирішення.

Сьогодні прискорення економічного розвитку країни створює сприятливі умови для проведення державою політики, орієнтованої на захист прав і свобод людини, у тому числі й у сфері кримінального судочинства. В умовах поширення принципу змагальності у кримінальному процесі з урахуванням орієнтації судочинства на захист прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, важливе значення має визначення змісту його завдань.

В Україні відбуваються кардинальні зміни в політичній, економічній, соціальній сферах суспільного життя. Основні положення, які покладено в основу таких змін, було закріплено ще в 1996 р. в Конституції України, а саме: Україна є правовою державою, яка ґрунтується на пріоритеті загальнолюдських цінностей над класовими інтересами, що було притаманно радянській правовій системі; визнання людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю; визначення змістом і спрямованістю діяльності держави прав і свобод людини та їх гарантій. Усе це вимагає теоретичного переосмислення фундаментальних кримінальних процесуальних категорій, до яких у науці кримінального процесу належать ціль та завдання кримінального судочинства.

Дослідженню цілей та завдань кримінального судочинства присвячено наукові праці таких видатних учених як: Я. І. Баршева, М. В. Духовського, І. В. Михайловського, Н. Н. Полянського, Н. Н. Розіна, П. С. Елькінд, та

українські вчені (В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. Т. Малярєнко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, С. В. Слінько, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, М. Є. Шумило).

Вагомим внеском у вирішення проблем щодо визначення цільового призначення кримінального судочинства та завдань кримінального провадження було прийняття 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, норми якого обумовлюють визначення теоретичної основи сучасного кримінального судочинства і є радикально відмінними від законодавчих положень КПК України 1960 р.

Водночас навіть з урахуванням новітніх положень КПК України 2012 р. залишаються невизначеними поняття та зміст цілі кримінального судочинства, недостатньо досліджено окремі питання його завдань, їх зміст та визначення вимог до практичних органів під час реалізації цих завдань. На сьогодні не усунено суперечності деяких положень понятійного апарату. Вказане зумовило вибір теми магістерської роботи і визначило його основні напрями.

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є комплексне розкриття поняття цілей і завдань кримінального судочинства, розроблення та обґрунтування теоретичних положень, спрямованих на вдосконалення змісту кримінальної процесуальної діяльності й реалізації завдань кримінального судочинства.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- з'ясувати поняття «ціль кримінального судочинства» та «завдання кримінального судочинства»;
- виокремити певні історичні етапи розвитку законодавства щодо цілей та завдань кримінального судочинства України;
- – визначити філософські та загальноправові основи поняття «ціль кримінального судочинства»;

- охарактеризувати завдання кримінального судочинства України;
- сформулювати пропозиції з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства з розглядуваних у дослідженні питань.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку з реалізацією цілей та завдань кримінального судочинства.

Предмет дослідження – цілі та завдання сучасного кримінального судочинства України.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та задач дослідження, його об'єкта й предмета. Методологічну основу дослідження становить сукупність як загальнонаукових, так і спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Звернення до *діалектичного методу* забезпечило дослідження цілей і завдань кримінального судочинства з позиції цілісності явища і взаємопов'язаності окремих їх елементів. *Історико-правовий метод* використано для вивчення розвитку юридичних поглядів на досліджуване питання. Застосування *формально-логічного методу* дало можливість розмежувати схожі за своїм змістовним навантаженням поняття, зокрема, такі як «ціль», «завдання», «функції», «засоби», «результат». *Системно-структурний метод* застосовано під час виокремлення із завдань кримінального судочинства тих, що характеризують стан сучасного кримінального процесу. За допомогою *порівняльно-правового методу* виявлено спільні та відмінні положення у визначенні цілей і завдань кримінального судочинства відповідно до чинного законодавства України та деяких інших держав. *Методи моделювання і прогнозування* застосовано для формування пропозицій щодо вдосконалення окремих положень кримінально-процесуального законодавства. *Статистичний метод* (підрахування) використано для з'ясування понять, що мають кількісне вираження.

Зазначені методи використовувались комплексно, що сприяло забезпеченню повноти та всебічності проведеного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що ця робота є актуальною в кримінальній процесуальній науці та комплексним дослідженням цілей і завдань сучасного кримінального судочинства. Зокрема:

вперше:

– визначено зміст завдання кримінального процесу – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень як передбачену законом діяльність держави в особі уповноважених органів, що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використанням як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні;

– обґрунтовано, що під захистом законного інтересу особи слід розуміти гарантовану можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яка охороняється державою і спрямована на відстоювання та захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами;

удосконалено:

– аргументацію щодо розмежування понять «цілі кримінального судочинства» і «завдання кримінального судочинства»;

– критерії класифікації завдань кримінального судочинства;

дістало подальший розвиток:

– положення, згідно з якими розв'язання кримінально-правового конфлікту в умовах змагального кримінального процесу характеризує цільове призначення кримінального судочинства;

– положення про співвідношення основних категорій кримінального судочинства: «ціль», «результат», «завдання», «засоби», «функції».

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в магістерській роботі висновки і пропозиції можуть бути використані у:

– *навчальному процесі* – при викладанні курсу кримінального процесу

та спецкурсів, підготовці підручників і науково-практичних посібників.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ І ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ЦІЛЕЙ ТА ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

1.1. Історичні етапи розвитку законодавства щодо цілей і завдань кримінального судочинства України

Необхідність урахування історичного досвіду у своїй діяльності, у реформуванні, удосконаленні різних сфер людського життя очевидна і ніким не заперечується. З метою сучасного розуміння цілей і завдань у кримінальному судочинстві необхідно розглянути, як ці категорії розвинулись у законодавстві та в теорії на історичних етапах їх розвитку. Тільки знання сутності кримінального процесу, його історичних форм дасть змогу виявити, чого прагнуть досягнути під час кримінальної процесуальної діяльності її суб'єкти, які цілі вони мають та визначитись з метою кримінального судочинства на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ще з давніх історичних часів людина з метою задоволення своїх особистих потреб у певних випадках вступала в конфлікт із суспільством та його інтересами. Тому виникла потреба визначитись із суспільною небезпечністю вказаних випадків, оскільки вони загрожували безпеці інших членів суспільства. Так, у спрощеному вигляді склалося поняття злочину. По-перше, воно мало матеріальний характер, а потім, коли заборона вчиняти зазначені дії була зафіксована в певних правових нормах, це поняття набуло формально-матеріального характеру. Окрім заборони, вчинялися певні дії, унаслідок чого суспільство визначало заходи впливу на злочинця [1, с. 153].

Звернемо увагу на те, що виникнення кримінально-процесуальної системи та її трансформація не зумовлені злочинністю та необхідністю боротьби з нею. Реформування кримінально-процесуального законодавства відбувається за необхідності набуття цивілізованих методів вирішення конфліктів, які виникали в суспільстві внаслідок злочину.

В. Случевський зазначав, що кримінальний процес являє собою той шлях, крізь якого застосовується кримінальне законодавство країни [2, с. 15].

Для з'ясування цілей кримінального судочинства слід звернути увагу на розвиток кримінального процесуального законодавства України, яке має багатовікову історію. Воно починається ще за часів Русі – держави, яка утворилася наприкінці IX ст. н.е. Об'єднання Київського та Новгородського політичних центрів стало об'єктивним і закономірним наслідком як внутрішнього соціально-економічного, так і політичного розвитку східних слов'ян [3, с. 45]. За час існування Русі відбулося писемне закріплення в літописах та збірниках права значної кількості норм. Частина інших норм продовжувала існування у формі усного звичаєвого права.

Важливе значення для вирішення існуючих правових конфліктів мала Руська Правда, яка закріплювала існування змагальної форми кримінального судочинства.

Як зазначав І. Я. Фойницький, наш давній процес мав приватно-позовний характер [4]. У Руській Правді були закріплені положення про те, що справа завжди розпочиналася на підставі позову. Під час кримінального судочинства саме позивач мав підтримувати обвинувачення, і сторони самостійно збирали та надавали докази.

У період феодалізму у кримінальному судочинстві відбувається заміна змагальності на засади розшукового процесу. Проведення процесуальних дій та слідства відбувалось за ініціативою державних органів, а сторони поступово втрачали самостійність у виборі дій [5, с. 251–252].

Уся подальша історія розвитку кримінального процесуального законодавства свідчить про постійне вирішення питання щодо типу

кримінального процесу, оскільки саме його вирішення дає змогу визначитись з тими цілями та завданнями, які притаманні кримінальному судочинству на певних історичних етапах розвитку законодавства.

Важливе значення для формування цілі кримінального судочинства та кримінальних процесуальних норм, які регламентували цю діяльність, мала така пам'ятка права України, як «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.

Пункт 12 цієї пам'ятки вказує на те, що, якщо під час суддівського розслідування та розгляду спірні сторони добровільно бажають примиритися одна з однією, вони повинні прийти з оголошенням про таке своє примирення в той самий суд із мировою чолобитною. Саме таким чином вирішувався спір між сторонами [6]. Це свідчить про те, що основним призначенням суду було вирішення конфлікту між сторонами. Саме на розв'язання конфлікту різними засобами (навіть через примирення сторін) було спрямовано його діяльність.

Ціль кримінального судочинства на той період часу можна прослідкувати завдяки аналізу вказаного нормативного акта. Наприклад, стаття 108 Установ для управління губерній визначала перегляд кримінальних справ у формі їх ревізії не тільки як перегляд справи, під час якого розглядалися питання щодо того, чи відбувся розгляд порядно та відповідно до законів, а й для виявлення злочину або для викриття злочинця. Неповнота слідства в нижчому суді сама по собі слугувала підставою для повернення справи до суду першої інстанції лише тоді, коли було неможливо поповнити її в ревізійній інстанції [7, с. 61].

Однак ця норма мала обмежену дію. По-перше, у справах приватного обвинувачення вирок, у якому передбачалось покарання, міг бути відмінений, коли він ще не почав виконуватись. По-друге, примирення при вчиненні тяжких злочинів не могло бути підставою для звільнення від призначеного покарання [8, с. 47].

У період першої половини XIX ст. у Росії відбувається формування передумов ліберальних перетворень у суспільстві. У цей час здійснюються спроби вдосконалення кримінально-процесуального законодавства.

По-перше, законодавець прагнув узгодити закони і звести вже існуючі акти в певну систему шляхом підготовки нового зведеного нормативно-правового акта.

По-друге, для вдосконалення національного законодавства стали використовувати іноземне законодавство. Здійснювалася масштабна рецепція іноземного права, як шляхом запозичення цілих нормативних актів, так і шляхом їх перероблення та узгодження з вітчизняними актами.

По-третє, замість чинного і вже застарілого Соборного Уложення необхідно було розробити новий загальний кодифікований акт з урахуванням модних на той час європейських віянь, на основі природного права [9, с. 14].

Для цього історичного періоду характерним є наявність змін демократичного характеру. З'явилися норми, які передбачали певні гарантії для підозрюваних й обвинувачених. За цими нормами заборонялося використовувати будь-який фізичний вплив на цих осіб. Але судочинство залишалося таємним, громадськість не допускалася на судові засідання, судочинство велося в письмовій формі. Судовий орган приймав свої рішення на підставі показань свідків, обвинувачених, експертів, письмових документів.

Першою теоретичною працею, що з'явилася після видання Зводу законів, стала монографія Я. І. Баршева «Підстави кримінального судочинства із застосуванням до російського кримінального судочинства» (1841 р.). У ній автор зазначав, що ціллю перегляду судових рішень було отримання повного переконання в справедливості та правильності постановлених відносно осіб вироків. Тобто законодавець ставив перед кримінальним судом завдання встановлення істини, «задоволення правди» [10, с. 164].

Завданнями кримінального судочинства, на думку автора, є розкриття злочинів та покарання винних, а кримінальне судочинство є засобом для реалізації норм і положень кримінального права [10, с. 42], тобто кримінальне судочинство – це засіб для задоволення закону правди і справедливості, які властиві кожній людині, та відновлення порушеного права, а головна ціль кримінального судочинства полягає в тому, щоб дослідити та розкрити злочини, які вчиняються, і піддати злочинців покаранню, яке вони заслуговують [10, с. 4–5].

Автором було обґрунтовано положення, згідно з яким основою кримінального судочинства є правдиве здійснення та приведення в дію законів кримінальних [10, с. 42].

На думку Я. І. Баршева, модель кримінального судочинства можна представити таким чином:

а) ціль, що визначає порядок кримінального судочинства – це досягнення правди і справедливості, а також відновлення порушеного права потерпілого;

б) завдання кримінального судочинства – розкриття злочинів та покарання винних;

в) кримінальне судочинство – це засіб, завдяки якому здійснюються норми і положення кримінального права [10, с. 42].

Таким чином, дослідник включає до цілі кримінального судочинства не тільки призначення покарання, а й виконання вироку.

У 1861 р. вийшла друком робота В. Д. Спасовича «Про теорію судово-кримінальних доказів у зв'язку із судоустроєм та судочинством», у якій автор сформулював розуміння кримінального процесу як засобу, що сприяє встановленню істини, при цьому покарання винного або звільнення від покарання невинуватого є наслідком встановлення істини, а тому не є завданням кримінального судочинства [11, с. 10–11].

В. Д. Спасович зауважує, що завданням судочинства є подолання під час кримінального судочинства підозри, заснованої на ймовірності, та

досягнення позитивного або негативного твердження у винуватості підсудного, заснованого на достовірності, а ціллю процесу доказування, що є серцевиною всього кримінального процесу, є досягнення істини [11, с. 10–11].

Таким чином, уперше в теорії кримінального процесу було зазначено про необхідність досягнення істини як цілі кримінального судочинства. При цьому покарання винуватого або звільнення від покарання невинуватого є наслідком встановлення істини, а тому не є ціллю кримінального судочинства.

У подальшому цей погляд на істину як ціль кримінального судочинства набуде досить широкого розповсюдження в теорії кримінального процесу.

Подальший розвиток науки кримінального процесу пов'язаний із прийнятим 20 листопада 1864 р. Статуту кримінального судочинства. Саме під час реформи 1864 р. було нормативно закріплено зміну типу кримінального процесу, а відповідно, і цільове його призначення.

Саме під час судової реформи 1864 р. відбувається розподіл влади на адміністративну, судову і поліцейську, визначається відповідальність усіх перед судом, вводиться гласність цивільного і кримінального судочинства та засновується суд присяжних.

З метою незалежності суду та зміцнення принципу законності відбувається створення адвокатури і реорганізація прокуратури, яка звільнилася від функції загального нагляду, а її діяльність обмежувалася тільки судовою сферою. Важливе значення мало проголошення презумпції невинуватості.

Серйозні зміни відбулися в доказовому праві: систему формальних доказів, характерних для феодального права було скасовано та встановлено систему вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів.

Таким чином, слід визнати існування за Статутом кримінального судочинства 1864 р. публічно-позовного процесу, в якому суд розглядає справу у визначеному обвинувачем обсязі.

У процесуальній науці відбувається розроблення теоретичних положень про типи судочинства. Виокремлюються три типи кримінального процесу: обвинувальний (змагальний), розшуковий та змішаний.

В обвинувальному або змагальному процесі існує спір про право двох формально юридично рівних сторін, які активно захищають свої інтереси перед незалежним від них судом. Призначення суду, як і всього кримінального судочинства – вирішити цей спір.

Розшуковий процес не передбачав сторін, спору, оскільки один державний орган виконував функції й обвинувача, і суду, і захисника. Як слушно визначає К. Б. Калиновський, сторони втрачають активність, а суд стає основним суб'єктом процесу, який порушує його та спрямовує його перебіг [12, с. 5].

Змішаний процес поєднує певні риси як обвинувального (змагального), так і розшукового процесів.

Статут кримінального судочинства не містив окремої статті, присвяченої цілі або завданню прийняття цього нормативного акта, або норми, яка визначає цільову спрямованість кримінального судочинства в цілому.

Водночас ст. 613 Статуту зобов'язувала головуючого в суді спрямовувати перебіг справи до того порядку, який найбільш сприяє розкриттю істини, а ст. 265 зобов'язувала судового слідчого з повною безсторонністю наводити як обставини, що викривають обвинуваченого, так і ті, що його виправдовують, а це являє собою елементи принципу об'єктивності та всебічності, що виступає основою досягнення істини. Важливе значення для розуміння істини має ст. 620 Статуту, що закріплює умови провадження справ у судових засіданнях [13, с. 993; 14, с. 244].

Статут кримінального судочинства практично вказував на те, що кримінальний процес повинен існувати для вирішення двох груп завдань: безпосередніх, тобто тих, які мають бути досягнутими або розв'язаними в кожній конкретній справі, і загальносоціальних.

У 70-ті роки XIX ст. відбувається відмова від демократичних завоювань, які були закріплені в Статуті.

У ці роки відбуваються наукові спори стосовно сутності кримінального процесу між прибічниками ідеї захисної моделі процесу та моделі боротьби зі злочинністю.

З цього моменту матеріальна істина набуває характеру цілі кримінального судочинства. Але одночасно в цей період набуває розвитку концепція процесуальної істини. Суттю цієї концепції є те, що суд не повинен сприяти сторонам, а також не повинен втручатися у процес пошуку істини – це завдання інших суб'єктів.

Так, О. Ф. Коні зауважував, що закони про кримінальне судочинство, крім свого значення як ряду правил про відправлення кримінального правосуддя, мають значення історичне, політичне та етичне. Історичне – в сенсі показника шляхів та ступеня розвитку народу щодо сприйняття панівних форм й обрядів кримінального процесу та засвоєння пов'язаних із ними установ; політичне – у сенсі забезпечення особистих прав і свобод і ступеня обмеження самовладдя органів правосуддя та свавілля в способах відправлення останнього; етичне – у сенсі розвитку правосвідомості народу і проникнення в процесуальні правила моральних начал [15, с. 317].

Кримінальне судочинство, яке існувало безпосередньо напередодні подій 1917 року, не було безцільним. Але в правових актах того часу, які приймалися без ретельної підготовки і дуже спішно, цілі та завдання чітко не виокремлювались. Їх існування можна було визначити за словами про «пролетарську правосвідомість», «захист революційних завоювань», «захист інтересів трудящих» тощо, які містились у правових актах.

Таким чином, на початок XX ст. ціллю кримінального судочинства вважається матеріальна істина і покарання особи, яка винна у вчиненні злочину.

У 1922–1927 рр. в Україні було проведено кодифікацію всіх галузей права. Під час кодифікації відбувалася рецепція законодавства РСФРР у

законодавство УСРР, а тому положення кримінально-процесуального законодавства України того часу мали схожість із нормами КПК РСФРР.

Про загальносоціальні цілі та завдання кримінального судочинства йшлося в ст. 1 Положення про судочинство РСФРР 1922 р., у якому зазначалося, що система судових установ на території РСФРР діє з метою захисту завоювань пролетарської революції, забезпечення інтересів держави, прав трудящих та їх об'єднань [16].

Перший Кримінально-процесуальний кодекс Української СРР було затверджено постановою ВУЦВК «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу УСРР» від 13 вересня 1922 р. та введено в дію 20 листопада 1922 р. [17]. У ньому, як і в КПК РСФРР, знайшли відображення демократичні принципи радянського кримінального процесу: принцип революційної законності й недоторканості особи, гласність, принцип національної мови судочинства, обов'язок судді бути об'єктивним під час розгляду ним кримінальних справ. Відповідно до принципу публічності, на прокурора покладался обов'язок порушення кримінального переслідування перед судовими та слідчими органами за всіма злочинами. Прокуратурі надавалося право вступати у справи приватного обвинувачення з метою охорони публічного інтересу [17].

З прийняттям Конституції СРСР 1936 р. і Закону про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік від 16 серпня 1938 р. поширюється централізація судової системи [18; 19]. Верховний Суд СРСР мав право прийняти до свого провадження і розглянути по суті будь-яку судову справу, оминаючи суди союзних республік. Закон проголошував головні демократичні принципи судочинства: гласність, усність, змагальність. Було підтверджено незалежність суддів і їх підпорядкованість тільки закону. Але в практичній діяльності судів ці демократичні принципи фактично не спрацьовували. У цей час судді залежні від партійних органів та є частиною партійної бюрократії і виступають інструментами вирішення господарських та партійно-політичних завдань.

Правовою базою, на засадах якої в союзних республіках створювалися нові кримінально-процесуальні кодекси, стали «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік», прийняті Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. [20].

Стаття 2 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік сформулювала завдання кримінального судочинства таким чином: швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і жодний невинуватий не був притягнений до кримінальної відповідальності та засуджений.

Частина друга зазначеної статті містила вимогу про те, що кримінальне судочинство повинно сприяти укріпленню соціалістичної законності та правопорядку, запобіганню й викоріненню злочинів, охороні інтересів суспільства, прав і свобод громадян, вихованню громадян у дусі неухильного дотримання Конституції СРСР і радянських законів, поваги правил соціалістичного гуртожитку.

Кримінально-процесуальний кодекс України, прийнятий на підставі Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік, проголошував основою радянського кримінального судочинства швидке і повне розкриття злочинів з метою покарання злочинця, який порушив норму права, щоб жоден невинний не постраждав.

Це законодавче положення викликало дискусію в науковому середовищі. Так, М. С. Строгович вважав, що мета радянського кримінального процесу полягає у встановленні істини у кримінальній справі, винуватості та справедливому покаранні особи, яка вчинила злочин, захисті від необґрунтованого обвинувачення невинуватої людини та здійсненні виховного впливу на громадян [21, с. 41].

Учений, з одного боку, виокремлював поняття «завдання» і «ціль» кримінального судочинства, а з іншого – практично зрівняв їх.

На підставі Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 28 грудня 1960 р. було ухвалено Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. У ньому як основи радянського кримінального судочинства проголошувалось швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний [22].

Частина 2 ст. 2 КПК УРСР повністю відтворювала аналогічне положення Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік щодо цільового призначення кримінального судочинства.

У 1992 р. ст. 2 КПК УРСР зазнала змін і завданнями кримінального судочинства було визначено охорону прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний [23].

Отже, законодавець звернув увагу на таке завдання як захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь.

Але слід констатувати, що мету кримінального судочинства в КПК України 1960 року не було визначено ані під час його прийняття, ані під час його доповнення новими нормативними положеннями.

Новий КПК України, прийнятий 13 квітня 2012 року, відобразив зміни, які відбулися в економічній, політичній сферах життєдіяльності суспільства, і містить нові завдання кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана

необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК 2012 р.) [24].

Закріплення таких завдань кримінального судочинства можна вважати кроком уперед на шляху інтеграції основних нормативних положень європейського законодавства у вітчизняне кримінально-процесуальне право щодо захисту прав й основоположних свобод людини.

Не зрозумілим є відсутність у новому кримінальному процесуальному законодавстві визначення цілі кримінального судочинства, тому що будь-яка діяльність, у тому числі кримінальна процесуальна, завжди відбувається з певною метою, що притаманно розумній людині.

Під час прагнення досягти такої мети людина завжди вирішує певні завдання, які формуються завдяки кінцевій меті. Тому під час кримінальної процесуальної діяльності вирішуються певні завдання, які закріплені законодавцем у нормах КПК України, а тому ця діяльність має бути цілеспрямованою.

У кримінальній процесуальній науці суттєвою ознакою, яка впливає на кримінальний процес, визнається співвідношення інтересів особи та держави. Тому співвідношення інтересів особи та держави впливає і на мету кримінального судочинства.

Відповідно до цього, можна виокремити такі співвідношення вказаних інтересів і три самостійних типа процесу.

У змагальному судочинстві рівні сторони самостійно відстоюють свої інтереси, суд визнає правильною позицію тієї сторони, яку вважає більш аргументованою.

У розшуковому процесі превалює суспільний інтерес і тому вся повнота влади віддається органам, що здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Перед цими органами постає завдання встановлення матеріальної (об'єктивної) істини.

У структурі характеристики типу кримінального процесу його мета посідає чільне місце. Тип процесу залежить й одночасно формує мету кримінального судочинства. Так, метою змагального кримінального процесу є врегулювання соціального конфлікту між потерпілим та винуватою особою, а метою розшукового типу судочинства є викриття та покарання винуватого у вчиненні злочину, а також встановлення справедливості.

Окрім типу кримінального процесу, у науці кримінального процесу виокремлюється його історична форма. Якщо тип визначався єдиним історичним процесом, то форма цілком залежала від національних особливостей тієї чи іншої країни, регіону. Залежно від конкретних умов життя окремих держав, у межах одного типу кримінального процесу існували різні форми провадження. Під історичною формою процесу розуміли організацію кримінального процесу, якою визначалося джерело руху, розвиток цього процесу і становище його учасників.

Учені виокремлювали три види історичної форми кримінального судочинства: змагальну, розшукову і змішану [26]. Але на сучасному етапі розвитку процесуальної науки вчені відмовляються від формаційно-класової основи типології провадження, а тому зникає необхідність в обґрунтуванні класовості процесу й поняття форми і типу не зіставляються. Поняття «тип» сприяє системному вивченню і добре узгоджується з поділом типів процесу на види, підвиди тощо [27].

Визначення як мети кримінального судочинства боротьби зі злочинністю, необхідності застосовувати норми кримінального права, призначення покарання, істини – це концепції, які з'являються в теорії кримінального процесу пізніше.

Історичні етапи розвитку кримінального процесуального законодавства свідчать про те, що, коли держава не визначає метою кримінального судочинства покарання особи або боротьбу зі злочинністю, а намагається якомога менше втручатись у сферу приватних інтересів своїх громадян та надає їм певні механізми реалізації прав і законних інтересів,

то ознакою демократичного устрою держави є змагальний кримінальний процес.

Наукові позиції стосовно завдань кримінального судочинства на історичних етапах розвитку кримінального процесуального законодавства є різними, але протягом багатьох років схожі в їх спрямованості на розкриття злочинів та покарання винних у вчиненні злочинів осіб.

Водночас з набуттям Україною в 1991 р. незалежності та внесенням певних змін до кримінального процесуального законодавства законодавець звертає увагу на необхідність захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які залучаються до сфери кримінального судочинства.

Результати аналізу змін, які відбувалися протягом багатьох років у кримінально-процесуальному законодавстві й теорії кримінального процесу з питань визначення мети та завдань кримінального судочинства, свідчать про те, що кримінальне судочинство з'являється з метою врегулювання спірних правовідносин між потерпілою від злочину особою та особою, яка цей злочин вчинила, захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб під час кримінального судочинства набуває важливого значення з перших років становлення незалежності української держави.

1.2. Характеристика цілей та завдань кримінального судочинства зарубіжних країн

Під впливом західних цінностей з питань прав і свобод людини більшість країн Східної Європи наприкінці ХХ ст. спрямувалися до змагальної моделі кримінального судочинства.

Особливий інтерес викликає можливість визначення критеріїв, якими керуються законодавці багатьох країн, що перебувають на етапі реформування кримінально-процесуального законодавства, і які аргументи наводяться на користь того чи іншого бачення мети у кримінальному процесі, а також як це впливає на вибір моделі кримінального процесу та побудову окремих інститутів.

На підставі вивчення кримінального процесуального законодавства різних держав за допомогою порівняльно-правового методу можна виявити норми, які закріплюють мету й завдання кримінального судочинства. Тому звернемо увагу саме на ці норми.

Крім того, слід враховувати вплив на формування кримінально-процесуального законодавства держав СНД положень, які були закріплені в Модельному кримінально-процесуальному кодексі для держав-учасниць СНД [28].

Саме Модельний кодекс визначив структуру і зміст кримінально-процесуальних кодексів цих держав, закріпив поняття кримінального судочинства як діяльності щодо встановлення злочинності або незлочинності діянь, які містять ознаки злочинів, а також винності або невинуватості осіб, яким приписується їх вчинення (ст. 1).

Стаття 2 Модельного кодексу зазначає, що кримінальне судочинство здійснюється з тим, щоб забезпечити захист особи, суспільства і держави від злочинів (п. 1), а також захист особи та суспільства від зловживань державною владою та самоуправних дій у зв'язку із скоєним злочинним діянням або діянням, які готуються.

Частина 2 ст. 2 Модельного кодексу вказує на результат, який повинні досягти органи, що ведуть кримінальне провадження: кожний, хто вчинив злочин, повинен бути викритим, ніхто не повинен піддаватися довільно заходам процесуального примусу, покаранню, іншим обмеженням його прав і свобод.

Таким чином, Модельний кодекс визначає головною метою кримінального судочинства викриття кожного, хто вчинив злочин, а супутніми цілями – не припустити обвинувачення і засудження невинуватих і не припустити незаконного або не викликаного необхідністю застосування заходів процесуального примусу, призначення покарання або використання інших засобів обмеження прав і свобод громадян.

Вказані цілі досягаються за допомогою вирішення завдання, що полягає в захисті особи, суспільства і держави від злочинів, з одного боку, і захисті особи від зловживань з боку посадових осіб, які можуть бути скоєні під час кримінального судочинства іноді навіть для досягнення його головної мети.

Російський законодавець не закріплює у своєму КПК поняття мети кримінального судочинства. А в теорії кримінального процесу мета визначається як реалізація кримінальної відповідальності і пов'язаних з нею супутніх питань (звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного характеру, відшкодування майнової шкоди, яка заподіяна злочином). Такої самої думки щодо питання про мету кримінального судочинства дотримуються деякі правознавці [29, с. 33–51].

Завданнями радянського кримінального судочинства є швидке і повне розкриття злочинів та викриття винних (ст. 2 КПК РРФСР).

Законодавець вимагав від радянського суду, прокурора, слідчого і дізнавача обов'язкового прийняття всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи (ст. 20 КПК РРФСР).

Наведені положення свідчать про те, що радянський кримінальний процес насамперед було спрямовано на встановлення обставин кримінальної справи відповідно до дійсності.

М.С. Строгович зазначає, що виявлення істини є найближчою і безпосередньою метою радянського кримінального процесу і необхідною умовою соціалістичного правосуддя [31, с. 19].

Крах радянської ідеології слугувало поштовхом до реформування більшості сфер суспільства і галузей науки.

У новому КПК РФ (2001 р.) відсутня норма, аналогічна нормі КПК України 1960 р., яка вказує на завдання кримінального судочинства – швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних. Це означає, на наш погляд, відмову російського законодавця від обвинувального ухилу в правосудді.

Тобто правосуддя не ототожнюється з виявленням та розкриттям злочинів [32, с. 2–3;].

Стаття 6 КПК РФ визначає, що призначенням кримінального судочинства є:

1) захист прав і законних інтересів осіб й організацій, потерпілих від злочину;

2) захист особистості від незаконного і необґрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод.

Російський законодавець виклав ці положення в розділі 2 КПК «Принципи кримінального судочинства», надав їм фундаментального характеру для визначення типу кримінального процесу і реалізації в ньому основних правових начал.

Захист прав і законних інтересів осіб й організацій, потерпілих від злочинів, здійснюється шляхом виявлення та кримінального переслідування осіб, які вчинили злочин, їх засудження і справедливого покарання, усунення причин вчинення злочинів. Призначення кримінально-процесуальної діяльності не може бути досягнуто за рахунок необґрунтованого і незаконного обмеження прав громадян, порушення їх конституційних свобод [34, с. 20].

Тобто сучасний кримінальний процес Росії спрямовано на захист прав і законних інтересів осіб й організацій від злочинів, а також забезпечення захисту особи від незаконного та необґрунтованого кримінального переслідування (ч. 1 ст. 6 КПК України). А. П. Гуськова зазначає, що в цій статті спочатку конкретизується охоронний тип судочинства [35, с. 5].

Обґрунтованою є думка Л. В. Бормотової про те, що в новому кримінально-процесуальному законі геть відсутнє поняття істини як мети доказування, і вона не проглядається навіть між його рядків [36, с. 11].

На противагу йому В. М. Бозров закликає до переосмислення теорії кримінально-процесуального доказування з урахуванням нового

кримінально-процесуального законодавства та відмови від фетишизації істини як кінцевої мети кримінально-процесуального доказування [37, с. 32].

Таким чином, російський законодавець відмовився від встановлення істини не тільки як мети кримінального судочинства, але і як мети доказування.

Слід звернути увагу на думку Л. М. Володіної, яка висловила ще до прийняття в 2001 р. нового КПК РФ, що завданнями кримінального процесу є: 1) своєчасне порушення кримінального переслідування; 2) розслідування злочину у встановлені законом строки; 3) викриття винного у вчиненні злочину; 4) забезпечення відшкодування матеріальної шкоди і моральної шкоди, заподіяної злочинним діянням; 5) надання кваліфікованої юридичної допомоги учасникам процесу, які потребують такої допомоги; 6) забезпечення законності під час провадження у справі; 7) своєчасний розгляд та справедливе вирішення кримінальної справи в суді; 8) реабілітація осіб, які незаконно переслідувались у кримінально-правовому порядку [38, с. 24–25].

У ч. 2 ст. 1 КПК Республіки Молдови законодавець наводить визначення завдань кримінального судочинства, змінює формулювання ч. 1 ст. 2 Модельного КПК, і необґрунтовано обмежує завдання захисту особи та суспільства захистом лише від протизаконних дій посадових осіб і лише під час розслідування злочинів.

Стосовно цілі кримінального судочинства молдавський законодавець визначає, що кожний, хто вчинив злочин, має бути покараним у міру своєї вини і жоден невинуватий не був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений [39].

Тобто КПК Республіки Молдови вказує як мету кримінального судочинства не викриття винного, а саме його покарання. Крім того, на наш погляд, як супутня мета, крім зазначеної основної, у КПК вказано, що жоден невинуватий не має бути підданим підозрі, обвинуваченню або засудженню,

а також щоб ніхто не піддавався довільно або без потреби заходам процесуального примусу.

Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан містить поняття завдань кримінального процесу в ст. 8. До них належать: швидке і повне розкриття злочинів; викриття і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх вчинили; справедливий судовий розгляд і правильне застосування кримінального закону [40].

Також у ч. 2 ст. 8 цього Кодексу йдеться про те, що встановлений законом порядок провадження у кримінальних справах повинен забезпечувати захист від необґрунтованого обвинувачення і засудження, від незаконного обмеження прав і свобод людини та громадянина, а також негайну і повну реабілітацію в разі незаконного обвинувачення або засудження, а також сприяння зміцненню законності і правопорядку, запобіганню злочинам, формуванню поважного ставлення до права.

У ч. 1 ст. 2 КПК Республіки Білорусь завданнями кримінально-процесуального закону є закріплення належної правової процедури здійснення кримінального процесу, а також забезпечення законних прав й інтересів фізичних і юридичних осіб, яким злочином заподіяно фізичну, майнову або моральну шкоду, а також кримінальне переслідування і захист осіб, які підозрюються, обвинувачуються у скоєні передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь [41].

Стосовно завдань кримінального процесу у КПК Республіки Білорусь визначені: 1) захист особи, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави, але при цьому вказуються як засоби реалізації цього завдання швидке і повне розслідування злочинів, викриття та притягнення до кримінальної відповідальності винних; 2) забезпечення правильного застосування закону.

Частина 2 ст. 7 КПК містить положення про необхідність забезпечення законності і правопорядку, запобігання злочинам як завдання кримінального процесу.

Метою кримінального судочинства КПК Республіки Білорусь зазначає те, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнений до кримінальної відповідальності і засуджений [41].

На наш погляд, це положення можна вважати за умову досягнення мети кримінального судочинства, а не за саму мету.

Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Вірменія встановлює в ст. 2 завдання законодавства про кримінальне судочинство, а саме: 1) забезпечення захисту особистості, суспільства і держави від злочину; 2) забезпечення захисту особистості і суспільства від самоуправних дій і зловживань державною владою у зв'язку з наявним злочинним діянням або тим, що готується.

У КПК Республіки Вірменія зазначено, що органи, які здійснюють кримінальний процес, зобов'язані вжити всіх заходів, щоб кожний, хто вчинив заборонене Кримінальним кодексом діяння був викритим; жодна невинувата у вчиненні злочину особа не була запідозреною, обвинуваченою та засудженою; ніхто не піддавався незаконно або без необхідності заходам процесуального примусу, покаранню, іншому обмеженню прав і свобод [42].

Стаття 1 КПК Азербайджанської Республіки визнає призначенням кримінально-процесуального законодавства визначення наявності або відсутності складу злочину в діяннях, що відображають ознаки злочину, винуватості або невинуватості особи, обвинуваченої у вчиненні злочину, а також правових процедур кримінального переслідування і захисту особи, підозрюваної або обвинуваченої у вчиненні злочину, передбаченого кримінальним законом (ч. 1).

Частина друга цієї статті вказує, що кримінально-процесуальне законодавство Азербайджанської Республіки зорієнтовано на: 1) можливість викриття і притягнення до кримінальної відповідальності будь-кого, хто вчинив діяння, яке визнається законом злочином; 2) неможливість незаконної підозри, обвинувачення або засудження свавільними діями посадових осіб органів, які здійснюють кримінальний процес або суддів, щодо жодного

невинуватого у вчиненні злочину; 3) незастосування відносно будь-кого незаконних процесуальних примусових заходів, інших обмежень прав і свобод людини і громадянина, або тих заходів, які не становлять необхідності [43].

Азербайджанський законодавець визначає, що кримінально-процесуальне законодавство створює можливість укріплення законності, поваги прав і свобод людини та громадянина [43].

Вважаємо, що частина 1 вказаної статті сформульована не досить коректно, тому що кримінально-процесуальне законодавство не визначає наявність або відсутність певних обставин у злочинних діяннях, це є прерогативою органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство.

У КПК Республіки Узбекистан у ст. 2 наведено перелік таких завдань кримінально-процесуального законодавства: 1) швидке і повне розкриття злочинів, 2) викриття винних, 3) забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, який вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і жоден невинуватий не був притягнутий до відповідальності та засуджений [44].

Крім того, законодавець вважає, що порядок провадження у кримінальних справах повинен сприяти укріпленню законності, попередженню злочинів, захисту інтересів особи, держави і суспільства.

Аналіз змісту ст. 2 КПК свідчить про те, що завдання кримінального судочинства Республіки Узбекистан відтворюють завдання, що містились у ст. 2 КПК РРФСР.

Кримінально-процесуальне законодавство країн-учасниць СНД завданням кримінального судочинства здебільшого встановлює захист особи, її прав і свобод, інтересів суспільства й держави та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і жоден невинуватий не був притягнутий до відповідальності та засуджений.

В англо-американській юридичній літературі зазначають такі цілі:

- 1) здійснення матеріального кримінального права;
- 2) попередження вчинення злочинів;
- 3) пріоритетне задоволення приватних правових інтересів;
- 4) справедливість або захист прав і свобод від свавілля з боку державних чиновників;
- 5) захист народу шляхом запобігання і припинення злочинів, викриття винних у їх вчиненні й подальша реабілітація цих винних;
- 6) здійснення принципів панування права і поваги до нього через забезпечення рівного поводження з підозрюваними й обвинуваченими, затриманими (арештованими) й особами, які перебувають під вартою;
- 7) успішне переслідування злочинців (обвинувачених) і виправдання невинуватих;
- 8) підтримання порядку;
- 9) покарання злочинців;
- 10) реєстрація соціального несхвалення негативної поведінки злочинців;
- 11) допомога жертвам злочинів [45, с. 44–46, 164–166].

В англо-американському процесі право – не те, що міститься у встановлених нормах, а те, що за їх допомогою або в них «відкривають» або «те, на що вкажуть судді» [46, с. 97]. Саме тому не стільки норми позитивного права допомагають судді правильно прийняти рішення, скільки слідування совісті, природним правам, яким завжди надається перевага в разі конфлікту із суспільним інтересом.

Прийняття рішення судом – це випробування правових домагань сторін, які сперечаються одна з одною, а також прецедентів і статутів, які лежать в їх основі на справедливості, на відповідність негативній волі (людина вільна робити все, що не переступає межі волі інших людей) і закріпленим у традиціях принципам права. Це міркування про правове і неправове в конкретній ситуації (а не про законне і незаконне), коли керівництвом до дії,

критерієм оцінки є природне право, а прийняття рішення є насамперед вибором цінності, ніж закону. Звідси право (втілена в судових рішеннях реальна справедливість), яке стверджує суддя відносно конкретних людей – учасників правового спору, є «недержавним» правом, а суд – «недержавною» установою, що може протистояти зловживанням будь-якій владі. Така «суддівська» справедливість, заснована на традиціях юридичного мислення в країнах загального права, являє собою своєрідну «внутрішню» мету кримінального процесу, яка не встановлена зверху (політично і законодавчо), а з'являється в результаті тривалої еволюції системи загального права. Саме ця мета з моменту своєї появи є політико-правовим феноменом і стає стратегічною для держави і підтримується нею. Ось чому справедливість не є виключно судовою і розповсюджується на всі соціальні інститути [47, с. 10].

У Франції кримінальний процес розуміють як організацію органів кримінальної юстиції та сукупність дій цих органів, спрямованих на досягнення певних цілей, тобто рух кримінальної справи по стадіям. Французька доктринальна література поділяє поняття «кримінальна процедура», під якою розуміють сукупність правових норм, що регулюють і статику, і динаміку процесу, та «кримінальний процес», під яким розуміють саме рух кримінальної справи по стадіям [48].

У КПК Федеративної Республіки Німеччини вказано на цілі судового розгляду як стадії кримінального процесу – це необхідність встановлення судом істини [49].

Кримінально-процесуальний закон ФРН не містить норми, яка регулювала його завдання. Визначення завдань кримінального судочинства відбувається в теоретичних дослідженнях під час аналізу ролі держави, яка, згідно з Конституцією ФРН, є правовою та соціальною та її взаємовідносин із суспільством й окремими громадянами та іншими особами. Завданнями кримінального судочинства ФРН можна визначити:

- 1) викриття і покарання винуватих і таким чином захист суспільства від злочинних посягань;

2) недопустимість притягнення до юридичної відповідальності й засудження невинуватих;

3) якомога менше втручання державних органів у сферу особистої свободи обвинувачених;

4) забезпечення прав і свобод, честі та гідності обвинуваченого, як і будь-якої людини у правовій державі;

5) виключення будь-яких поліцейсько-державних зловживань органів кримінального переслідування [50, с. 37].

Кримінально-процедурний акт Норвегії не містить вказівки ані на мету самого акту, ані на мету процесу як діяльності загалом, але містить вказівку на мету одного з його етапів: мета розслідування полягає в тому, щоб слугувати підготовчою частиною судового розгляду справи. Якщо певна особа перебуває під підозрою, розслідування повинно прагнути до пошуку доказів як проти неї, так і доказів, які її виправдовують. Розслідування повинно здійснюватися максимально швидко і так, щоб ніхто не був без зайвої потреби підданий підозрі або будь-кому було спричинено неспокій [51].

У вказаних нормах, окрім функції розслідування, зазначено цілі цієї стадії: досягти об'єктивності під час судочинства, притягти до процесу всіх причетних осіб, виключити із процесу непричетних осіб.

Чинний КПК Республіки Болгарії визначає порядок, за яким здійснюється кримінальне провадження, щоб було забезпечено розкриття злочинів, викриття винуватих осіб та правильне застосування закону, і забезпечує захист від злочинних посягань проти Республіки Болгарії, проти життя, свободи, честі, прав і законних інтересів громадян, проти прав і законних інтересів юридичних осіб, а також сприяє запобіганню злочинам та укріпленню законності (ст. 1) [52]. Вказана норма містить завдання КПК, а цільове призначення та завдання кримінального судочинства відсутні.

Завдання кримінального судочинства як діяльності і завдання кримінально-процесуального законодавства – це не тотожні поняття. Завдання кримінального судочинства нормативно закріплюються в законі, але

досягаються під час процесуальної діяльності. Метою кримінально-процесуальної діяльності є певний ідеальний стан суспільних відносин у сфері предмета регулювання кримінально-процесуального права.

Аналіз кримінально-процесуальних норм різних держав щодо визначення мети та завдань кримінального судочинства викликає запитання: наскільки вони взагалі потрібні? У багатьох країнах немає законодавчого формулювання мети кримінального судочинства. Це не означає, що законодавець не має жодної мети під час формування кримінально-процесуального законодавства та кримінального судочинства.

Законодавче визначення мети кримінального процесу певним чином інтерпретується в його теорії. Західна традиція права завжди ґрунтувалася на необхідності врахування всіх суттєвих чинників у визначенні мети кримінального процесу, що зумовлювало концепції, які припускають досягнення не однієї мети, а декількох. У такому разі мета завжди розглядалась у зв'язку з широким колом політичних факторів і пов'язувалась з існуючою моделлю кримінального процесу.

В англо-американській доктрині друга половина ХХ ст. характеризується укріпленням правового статусу особи, коли метою кримінального процесу був захист особи від обвинувачення від імені держави. Захисту прав обвинуваченого надавався пріоритет перед всіма іншими цілями.

У країнах континентальної Європи офіційно визнана обов'язковість прямого застосування судами та іншими органами норм, що містяться в міжнародних документах і присвячені правам та свободам людини.

Серед таких документів можна виокремити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [53], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини [54], Європейську конвенцію по запобіганню катувань, нелюдського або принижуючого гідність поведження або покарання [55]. Також, відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для органів, які здійснюють провадження у

кримінальних справах, обов'язковими є рішення, що приймає Європейський суд з прав людини.

Стабільність кримінально-процесуальних кодексів у країнах континентальної Європи не є свідченням того, що за час свого існування в них не відбувалося жодних змін. Правозастосовна практика зумовлювала нові проблеми, що відображали економічні, політичні, соціальні та інші тенденції, які мали місце в конкретних державах в той або інший час, а також досвід міжнародної співпраці. Безперервно відбувався процес удосконалення кримінального судочинства. Як правило, це призводило до більш ефективної регламентації провадження у кримінальних справах, утілення нових форм вирішення кримінально-правових конфліктів, поширення гарантій прав обвинувачених, потерпілих, інших осіб, які залучаються у провадження за кримінальними справами.

У змагальному процесі в наявності дві сторони, які сперечаються одна з одною і суд, що повинен вирішити цей спір. У цьому кримінально-правовому спорі держава й особа є рівними за своїм процесуальним статусом суб'єктами правовідносин.

Засобом реалізації змагальності є диспозитивність, під якою розуміють свободу сторін щодо розпорядження своїми процесуальними правами. Вона полягає не тільки в можливості висувати або не висувати позов, а й у виборі процесуальних засобів, які сторони можуть використовувати для обґрунтування своїх вимог та заперечень. Крім того, однією із складових змагальності, її елементом є розподіл основних кримінальних процесуальних функцій. Без чіткого розподілу основних процесуальних функцій не може йтися про спір рівноправних сторін перед незалежним судом, тобто змагального процесу [56, с. 16].

В основі правової держави завжди стоять захист прав і законних інтересів особистості, і саме головним обов'язком держави стає забезпечення прав і свобод людини. Реформування кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що в Україні нині формується змагальний

кримінальний процес, а тому, на наш погляд, необхідно вважати, що поняття кримінального позову є найбільш сприятливим і правильним засобом аналізу змісту кримінального процесу в сучасних умовах. Конструкція кримінального позову відображає зміну стратегії законодавця в реформуванні усього кримінального процесу і визначає необхідність формулювання мети та завдань кримінального судочинства у зв'язку з його переорієнтацією в напрямі змагального процесу.

Змагальна форма кримінального процесу визнає плюралізм інтересів сторін, їх певну свободу волі в переслідуванні своїх інтересів, оскільки ціль процесу – вирішення процесуального спору.

Саме з позиції змагальності кримінального процесу, в основі якого лежить конструкція кримінального позову, слід, на наш погляд, і розглядати мету та завдання сучасного кримінального судочинства.

Висновки до розділу 1

1. Кримінальне судочинство виникло внаслідок необхідності врегулювання певних суспільних відносин між потерпілим, який потребував державного захисту, та обвинуваченим, який здійснював свій захист, а державна влада була спроможною надати для розв'язання спірних стосунків незалежного суддю та забезпечити виконання вироку. Реформування кримінально-процесуального законодавства відбувається за необхідності набуття цивілізованих методів вирішення конфліктів, які виникали в суспільстві внаслідок злочину. Оскільки кримінальне судочинство є сферою державної діяльності, воно завжди залежало від спрямування політичного курсу держави. Зміна державної політики завжди призводила до зміни ідеології кримінального процесу взагалі й трансформації цілей та завдань кримінального судочинства зокрема.

2. Мета і завдання кримінального процесу визначають вид типу кримінального судочинства, загальною ознакою якого є співвідношення

свободи (інтересів) особистості й держави, виражене в процесуальному становищі основних учасників процесу.

3. Кримінальне процесуальне законодавство та процесуальна доктрина більшості країн, у яких превалує його змагальність, визначають метою кримінального судочинства розв'язання спору (конфлікту) між державою та обвинуваченим, який виникає внаслідок вчинення злочину.

РОЗДІЛ 2

ЦІЛІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

2.1. Філософські та загальноправові основи визначення поняття «ціль кримінального судочинства»

Кримінальний процес, як і будь-який процес, є рух до певної цілі. З'ясування питання про те, що це за ціль, має першорядне значення для правотворчої діяльності в галузі кримінального судочинства. Кожна норма повинна відповідати досягненню цілі кримінального процесу. Саме її чітке розуміння дозволяє об'єктивно оцінювати зміни, які відбуваються у сфері кримінально-процесуального законодавства та його практичного застосування.

Вирішення цього питання має важливе значення також для науки кримінального процесу і повсякденної практичної діяльності відповідних компетентних органів та посадових осіб.

Розуміння змісту цілі кримінального судочинства надає можливість приймати правильні рішення навіть у тих випадках, коли у кримінальному процесуальному законі виявляються прогалини або суперечності. Від того, що розуміється під ціллю кримінального процесу, залежить вирішення питань про співвідношення компетенції різних органів, що здійснюють кримінальну процесуальну діяльність. Усі державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, повинні чітко

уявляти, заради чого вони її здійснюють, якого результату вони прагнуть досягнути.

У зв'язку з цим, необхідно, щоб кримінальні процесуальні норми містили чітко визначені цілі та завдання кримінального процесу і застосовувались у точній відповідності з їх призначенням. Лише завдяки такому застосуванню можна визначити ефективність дій державних органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження.

Ціль як філософська категорія, – зазначає Д. А. Каримов, – полягає в основі пізнання права, процесу його створення, реалізації, розвитку та удосконалення [57, с. 307].

Таким чином, встановлення ефективності застосування норм кримінального процесуального законодавства під час кримінального провадження можливо тільки шляхом співставлення результатів кримінальної процесуальної діяльності з тими цілями, які закріплені в законі.

Кожна наука здійснює пізнання через свої категорії. У сукупності ці категорії утворюють систему знань цієї науки, у якій відображаються істотні сторони явищ, процесів, предметів. Тому важливе значення має визначення таких категорій кримінального судочинства, як «ціль» та «завдання».

Перед тим як розглянути категорію «ціль кримінального судочинства», необхідно звернутися до її філософського значення.

У філософській та психологічній літературі «ціль» визначається як один з елементів поведінки, свідомої діяльності людини, що характеризує передбачення в її мисленні результату діяльності та шляху його отримання за допомогою відповідних засобів; як ідеальний, насамперед, визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомленої людиною потреби, що є безпосереднім внутрішнім спонукальним мотивом людської діяльності [58, с. 375]; як вища форма інтеграції окремих людських дій, зусиль у складі культурних цінностей, у межах яких вони набувають свого змісту і призначення; як усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого

спрямовано дію людини; як ідеально витриманий результат майбутніх дій та ін.

У філософії під цим терміном розуміють ідеальне передбачення результату діяльності. У кримінальному праві під ціллю розуміється уявлення про бажаний результат, якого прагне досягнути особа, і яке визначає спрямованість діяння. У теорії права юридична (правова) ціль розглядається як ідеально передбачувана й гарантована державою модель якого-небудь соціального стану або процесу, до досягнення якої за допомогою юридичних засобів прагнуть суб'єкти правотворчої й правореалізаційної діяльності [59, с. 310–311].

Ціль є планований бажаний образ майбутнього предмета потреби або інтересу суб'єкта (індивідуального або сукупного), на досягнення якого спрямовано діяльність людини або соціальної групи, та який не суперечить об'єктивним законам дійсності. Це образ, який виникає в голові людини у формі проблеми. Коли образ перетворюється у дійсності на результат, він не збігається з попереднім, тому що включає в себе і зберігає форми діяльності, засоби та умови своєї реалізації. Тобто ціль можна розуміти як уявний образ майбутнього предмета діяльності і як сам цей предмет, тобто результат доцільної діяльності.

Кримінальний процес – це діяльність, під час якої виникають певні правовідносини. У філософії прийнятим є розгляд діяльності з боку її форми, яка набула свого виразу в категоріальній структурі «ціль – засіб – результат». Завдяки цій структурі поняття діяльності фіксує те абстрактно-загальне, що однаково властиво будь-якому закінченому акту індивідуальної людської діяльності, а саме форму суб'єктивної доцільності. Тому структура діяльності, яка розкривається співвідношенням «ціль – засіб – результат», є формою суб'єктивної доцільності [60].

Чітке формулювання вказаних категорій дасть змогу розставити пріоритети, домогтися послідовності здійснення кримінально-процесуальної

діяльності, що дозволить зробити її ефективною, яка належним чином задовольняє дійсність.

Цілі мають бути реальними, досяжними, оскільки в іншому разі діяльність фактично перетворюється на безціллю. Якщо ціль заздалегідь не може бути охоплена поняттям бажаного результату, якщо вона не може бути спланована у вигляді конкретного результату, то й не може бути ціллю. Таким чином, зв'язок «ціль є очікуваний результат» однозначна. А зв'язок зворотного спрямування – «результат є реалізованою ціллю», хоча і правильний логічно, проте не є однозначним. Він слушний лише для тих випадків, коли ціль досягається, але є неправильним при частковому здійсненні цілі, а тим більше при появі очікуваних побічних результатів [61, с. 86–87].

Однак у будь-якому разі результат повинен відповідати цілі, що поставлена перед діяльністю. Тобто саме результат свідчить про те, чи досягнуто цілі, які були поставлені перед певною діяльністю. За досягнутим результатом оцінюють й ефективність усієї попередньої діяльності.

В. Зеленецький, Л. Лобойко вважають ці поняття ефективності універсальними та пропонують поширювати їх на характеристику ефективності кримінального переслідування як одного з основних напрямів процесуальної діяльності, але, звичайно, з урахуванням специфіки останньої [62, с. 187].

Тому ефективність можна розглядати як співвідношення цілі і результату: ціль – ціле, а результат – його частина. Результат може повністю або частково збігатися з ціллю або ж зовсім не збігатися з нею. Для з'ясування цього необхідно зіставити потенційно можливий (тобто прогнозований) результат, що виступає ціллю діяльності, і реально одержаний результат. У разі збігу результату з ціллю діяльність, що породила результат, є до певної міри результативною (ефективною). Оскільки людська діяльність характеризується спрямованістю на певну ціль, а остання вказує на відповідний інтерес, що відображає специфічну потребу, то можна

припустити, що ефективність будь-якої діяльності полягає в її здатності, а також у реальному втіленні цієї здатності при здійсненні діяльності досягати максимально можливого результату з найменшими витратами сил, задовольняючи при цьому певну соціальну потребу.

Тобто співвідношення результатів діяльності і її цілі є визначальним у розумінні поняття ефективності будь-якого виду людської діяльності.

З урахуванням ефективності кримінального судочинства в науці виокремлено ознаки, за якими ціль кримінального судочинства відрізняється від інших суспільних та правових цілей: а) встановлюється державою; б) сприймає найбільш значущі для суспільства і держави та особистості інтереси; в) детермінує специфічні кримінально-процесуальні засоби (механізми) свого досягнення [63, с. 46].

Питання про коло засобів, які використовуються для досягнення цілі кримінального судочинства, вирішено законодавцем у вигляді процесуальних дій, що надані КПК України учасникам кримінальної справи. Тому проблема вибору засобів обмежена рамками кримінального процесуального закону і полягає у виборі суб'єктом із заздальгідь даного йому набору процесуальних можливостей тієї чи іншої конкретної дії.

Суб'єктами оперування засобами кримінального судочинства виступають не тільки правозастосовники: слідчий, суддя та ін., а й приватні особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Кожен з них наділений певною сукупністю повноважень, використання яких певною мірою впливає на кримінальне провадження.

В основі вибору суб'єктом конкретних процесуальних засобів лежить інтерес учасника – публічний або приватний. На нашу думку, цей аспект організації засобів виступає як метод діяльності.

Публічністю керуються виключно органи кримінального судочинства, здійснюють кримінальне провадження в напрямі суспільно корисної цілі поза впливом інших учасників. Диспозитивність дана приватним суб'єктам, які мають певні правомочності, за допомогою яких впливають на

правозастосовника таким чином, що він зобов'язаний коригувати, змінювати хід і результати вирішення кримінального провадження. Способом організації засобів, поряд з методом, виступає форма діяльності.

Категорія «форма» стосовно до кримінального судочинства загалом виявляється у змагальній або розшуковій побудові кримінальної процесуальної діяльності. В основі їх розмежування лежать різні способи розподілу процесуальних функцій: обвинувачення, захисту і вирішення справи. Якщо кримінальний процес здійснюється сторонами і судом, то має місце змагальна форма. Якщо ж правозастосовник наділений декількома функціями, то в наявності розшукова форма.

При цьому важливо, щоб ці засоби відповідали низці вимог:

1) такі засоби повинні бути дозволені законом. Не можуть бути використані як кримінальні процесуальні докази фактичні дані, якщо вони отримані неправомірним шляхом. Як відомо, закон категорично забороняє домагатися показань підозрюваних, обвинувачених, свідків та інших осіб шляхом погроз, насильства й інших незаконних дій. У зв'язку з цим, однією з проблем є те, як донести до суб'єктів процесу їх обов'язок сумлінно й усвідомлено здійснювати покладені на них повноваження, застосовувати лише такі прийоми, засоби, які забезпечують отримання правдивих показань шляхом умілого використання розроблених і заснованих на законі тактичних правил допиту;

2) засоби мають відповідати нормам моралі. На думку деяких вчених, загальні принципи моралі не виключають існування спеціальних норм, правил поведінки, властивих суб'єктам певної професії. Так, автори, з одного боку, визнають за суб'єктами процесу можливість використовувати особливі моральні норми, а з іншого – вони не вказують на обов'язковість існування щодо них загальних моральних правил і норм [64, с. 69]. На думку інших авторів, наявність у суспільстві загальних норм тісно пов'язана з присутністю спеціальних, проте ці особливості не можуть скасувати або обмежити застосування і використання загальнообов'язкових положень

моральності. Найбільш правильним щодо цієї проблеми є судження В. В. Капустянського, який вважає, що присутність специфіки застосування норм етики в різних сферах життя за умови незмінності сутності впливають іноді на її прояви та характер взаємодії з процесуальними прийомами [65, с. 34]. Проблема співвідношення цілі та засобу є однією з важливих проблем не тільки правового, а й етичного характеру. Наприклад, у період дії інквізиційного процесу цілком було викриття злочинця будь-якими засобами, а тому ці засоби було спрямовано на її реалізацію. Тому часто застосовувались власне визнання провини, обмова, а під час процесу доказування – тортури. У сучасному кримінальному процесі проблема співвідношення цілі та засобів вирішується на інших моральних та правових началах. Ціль, для досягнення якої слід застосовувати протизаконні або антиморальні засоби, є протизаконною та антиморальною. Тобто не тільки ціль визначає засоби, а й засоби визначають ціль;

3) засіб має бути максимально ефективним, забезпечувати найкращий результат у реалізації цілей.

З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що основа судочинства, відповідно до категорій «ціль – засоби», складається з таких компонентів: ціль – завдання – метод – форма. Ці елементи є базовими, сутнісними, тому що виступають основою всього кримінального судочинства.

Будь-яка діяльність, якого б виду вона не була (у тому числі й кримінально-процесуальна), виконує низку певних функцій. Тому важливим питанням є співвідношення категорій «ціль» і «функція».

На нашу думку, Л. Б. Алексєєва цілком обґрунтовано вважає, що структура кримінальної процесуальної діяльності має ґрунтуватися на тому методологічному правилі, відповідно до якого аналізу функцій повинен передувати ретельний аналіз завдань і цілей кримінального судочинства, оскільки кожна функція прямо або побічно, безпосередньо або опосередковано впливає із завдань і цілей процесу [66, с. 423].

Категорія «функція», яка походить з латинського «function» («відправлення», «діяльність»), широко використовується в таких науках як математика, психологія, філософія, соціологія, економіка та ін. Вона вживається в значенні обов'язку, певного виду діяльності, властивості, залежності однієї причини від іншої, а також відображає сутність і зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління.

Серед науковців не склалося єдиного розуміння кримінальних процесуальних функцій. Перша наукова точка зору на поняття кримінальних процесуальних функцій полягає в тому, що під цим поняттям розуміють напрям, вид кримінальної процесуальної діяльності суб'єкта; основні напрями кримінальної процесуальної діяльності [67, с. 16], окремі напрями або окремі компоненти [68, с. 23] кримінальної процесуальної діяльності.

Так, О.О. Чепурний зазначає, що: 1) під функціями кримінального судочинства загалом як єдиної правової системи слід розуміти не роль чи коло обов'язків того чи іншого учасника, а головні напрями кримінально-процесуальної діяльності, у яких виявляється вплив кримінального судочинства на суспільні відносини і які визначаються його завданнями (ці функції пропонується назвати основними); 2) крім основних функцій кримінального судочинства, необхідно виділяти функції окремих учасників процесу, в яких виражається спрямованість діяльності суб'єктів, що беруть участь у провадженні у кримінальних справах; 3) між основними функціями і функціями окремих учасників процесу існує тісний взаємозв'язок; 4) основні функції кримінального судочинства і функції окремих його учасників становлять собою різні рівні єдиної системи кримінальних процесуальних функцій; 5) у правовій літературі слід чітко відмежовувати, про які функції йдеться: про функції кримінального процесу загалом чи про функції окремих учасників [69, с. 7].

Представники третьої групи науковців пов'язують це поняття з вираженими у відповідних напрямках кримінально-процесуальної діяльності спеціальним призначенням та роллю суб'єкта або з місцем та роллю

учасника кримінального процесу у досягненні мети та вирішенні завдань конкретного етапу кримінального процесу та, відповідно, кримінального процесу загалом [70].

Четверта група вчених розглядає кримінальні процесуальні функції як покладені на суб'єкта загальні обов'язки або надані суб'єкту загальні права, спрямовані на виконання завдань та досягнення цілей (призначення) кримінального процесу, або як сукупність прав та обов'язків, яка дає змогу суб'єкту кримінальної процесуальної діяльності захищати свої права або законні інтереси або здійснювати професійні повноваження [71, с. 40].

Словники надають таке визначення категорії «функція». Це: 1) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності, роль когось, чогось [72, с. 912]; 2) у соціології – роль, яку виконує певний соціальний інститут або процес відносно до цілого (наприклад, функції держави відносно суспільства). Тобто кримінальне процесуальне розуміння цього терміна відповідає його семантичному значенню.

Функції притаманна властивість діяльності, зумовлена статусом. Вона завжди пов'язана з існуючим, ціль – з майбутнім.

Дійсно, ціллю кримінального судочинства слід вважати вирішення конфлікту між державою, потерпілим й обвинуваченим, що виник унаслідок вчинення кримінального правопорушення. Такий висновок зумовлений, по-перше, регулятивно-охоронною сутністю кримінального процесуального права, по-друге, змістом такого виду діяльності, як правосуддя, і, по-третє, законодавчо визначеними різними формами вирішення конфлікту.

Слід визнати доцільним виокремлення інституційних та суб'єктних цілей, за допомогою яких можна досягнути основної цілі кримінального судочинства. Так, наприклад, під час кримінального процесуального доказування відбувається встановлення юридичної істини. Тобто державні органи та посадові особи, до компетенції яких належить здійснення процесу доказування (збирання, перевірка та оцінювання доказів та їх джерел), повинні довести обставини вчинення кримінального правопорушення,

оскільки саме це буде сприяти розв'язанню правового конфлікту, що виник унаслідок такого кримінального правопорушення.

Так, органи держави, які здійснюють кримінальне провадження, мають своєю ціллю всебічно, повно й об'єктивно дослідити обставини вчиненого злочину, на основі якого перед судом ставиться питання про вирішення соціального конфлікту, спровокованого злочином, про захист і відновлення порушених прав потерпілого і публічних інтересів.

Захисник, керуючись законодавством про адвокатську діяльність й адвокатуру, а також правилами професійної етики, має своєю ціллю захистити права та інтереси підзахисного, що в конкретній процесуальній ситуації означає можливість у нього вибору: встановлення юридичної істини, вирішення конфлікту в спрощеному порядку, охорони прав підзахисного при пасивній доказовій діяльності.

Суд при здійсненні правосуддя ґрунтується на системі завдань, сформульованих у ст. 2 КПК України, вирішуючи весь конфлікт по суті або окремі його процесуальні сторони. Найважливішою умовою здійснення правосуддя є демократичні змагальні начала судового розгляду, покликані виключити обвинувальний ухил суду.

Спрямованість функцій у кримінальному процесі визначається функціональним інтересом, який можна уявити у вигляді спонукальних сил, що впливають на виникнення і розвиток процесуальних функцій. Функціональний інтерес можна розуміти і як своєрідний імпульс, що обумовлює розвиток кримінального провадження, і як об'єктивно необхідну умову для забезпечення конкретної зумовленості кожної функції окремо [73, с. 85].

Отже, в основі функціонального інтересу лежить ціль кримінального судочинства. Аналізу функцій повинен передувати ретельний аналіз завдань і цілей кримінального судочинства, оскільки кожна функція прямо чи непрямо, безпосередньо або опосередковано впливає із завдань і цілей процесу.

Аналіз питання про співвідношення категорій «ціль» і «завдання» буде проведений під час визначення поняття «завдання» кримінального судочинства в підрозділі 3.1 нашого дослідження.

Не тільки теоретичне, а й практичне значення має вирішення питання про класифікацію цілей кримінального судочинства.

У літературі трапляється безліч класифікацій цілей. Серед тих, що відповідають філософським положенням, можна виділити такі:

- за суб'єктом, який їх висловлює: індивідуальні та соціальні;
- за ознакою відповідності засобам: реальні і нереальні (неможливі взагалі або на даний період) [74, с. 49]. Реальний означає заснований на об'єктивних закономірностях, їх знанні, досяжний, тобто коли передбачуваний результат у своїх основних рисах є об'єктивно обумовленим. З урахуванням нашого розуміння цілей, нереальні цілі можуть представлятися як невідповідні наявним засобам. Водночас наведена класифікація цілей навряд чи може бути застосована до сфери кримінального судочинства. Так, формулюючи ціль кримінального судочинства, законодавець враховує потреби всього суспільства, які необхідно задовольнити під час кримінальної процесуальної діяльності, а не тільки цілі, які переслідує кожний суб'єкт судочинства. Також поняття нереальної цілі у кримінальному судочинстві взагалі не повинно вживатися. Ціль повинна бути реальною, оскільки виникає питання про доцільність здійснення кримінальної процесуальної діяльності, якщо її ціль є нереальною;

- за природою джерела утворення: емпіричні й трансцендентальні, як виведені з досвіду або на основі абстрагування від дійсності [74, с. 47]. Якщо емпіричні цілі виводяться з навколишньої даності (шляхом спостереження), то трансцендентальні – з внутрішнього розуміння (шляхом самоаналізу).

Раціональні цілі – цілі, які виводяться зі свідомості, що ґрунтуються на її закономірностях. Враховуючи особливості свідомості відповідно до визнаного різними філософськими напрямками дуалізму свідомого, можна припустити, що раціональні цілі внутрішньо диференціюються. Одні з них

притаманні інтелектуальній свідомості, інші – етичній свідомості, тобто є логічні цілі та етичні цілі [75, с. 30].

Вважаємо, що ціль кримінального судочинства є єдиною – остаточною, результативною. Реалізується вона за допомогою завдань, що ставлять перед суб'єктами кримінального провадження. І саме за результатами досягнення цілі відбувається оцінка ефективності всієї кримінальної процесуальної діяльності.

2.2. Поняття та зміст цілей кримінального судочинства України

Конституція України головним обов'язком держави визначила забезпечення прав і свобод людини (ст. 3), а однією із засад судочинства закріпила змагальність [76]. Ці положення зумовили необхідність зміни підходів щодо визначення спрямованості кримінального судочинства та змісту кримінально-процесуальної діяльності, оскільки саме змагальна форма кримінального процесу дає змогу повною мірою реалізувати завдання правової держави з питань захисту прав і законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального провадження.

Важливою подією на шляху реформування кримінально-процесуального законодавства України стало прийняття 13 квітня 2012 р. нового КПК України, що знаменував забезпечення реальної змагальності сторін та гарантування прав особи у кримінальному провадженні.

М. А. Маркуш вважає, що при змагальній побудові кримінального процесу:

1) суд не може виконувати функції сторін, він вирішує справу за наявності наданого стороною обвинувачення і не має права виходити за його межі;

2) головною рушійною силою змагального процесу є спір сторін щодо обвинувачення та ініціатива сторін;

3) незалежність суду означає, що не тільки суд не має права виконувати функції сторін, а й жодна сторона не може брати на себе навіть частку функцій суду [77, с. 10–11].

Змагальний кримінальний процес має певні ознаки: 1) наявність протилежних сторін – сторони обвинувачення та сторони захисту; 2) рівноправність сторін. До того ж рівноправність має бути процесуальною, тобто жодна із сторін не має переваги перед судом у доказуванні (сторони повинні мати однакові права щодо надання доказів та їх оцінки), заявленні клопотань; 3) наявність незалежного суду, що виступає арбітром, забезпечує умови для виконання сторонами своїх функцій.

У новому КПК України законодавець прямо вказав на існування сторін обвинувачення та захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3), до яких було віднесено: з боку обвинувачення: слідчого, керівника органу досудового розслідування, а також потерпілого, його представника та законного представника у випадках, встановлених КПК (наприклад, при відмові прокурора від підтримання державного обвинувачення (ст. 340); з боку захисту – підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їх захисників і законних представників. Ч. 3 ст. 22 передбачає неможливість під час кримінального провадження покладання на один і той самий орган чи службову особу функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду.

Стосовно процесуальної рівноправності сторін ч. 2 ст. 22 КПК України визначає зміст цієї засади кримінального провадження: сторони мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, а ст. 10 КПК України унеможлиблює надання будь-яких привілеїв чи певних обмежень у процесуальних правах за ознаками раси, кольору шкіри тощо.

Ч. 1 та 2 ст. 93 КПК України вказує на способи збирання доказів сторонами, які відрізняються тільки в межах функціонального призначення посадових осіб та державних органів, що здійснюють кримінальне провадження (проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій). Про рівноправність також свідчить процедура розгляду клопотань учасників судового провадження (ст. 350 КПК України).

Аналіз норм КПК України дав змогу констатувати законодавче закріплення й незалежності суддів (ст. 30–35, 94, 367 КПК України тощо).

Таким чином, новий КПК України розширив дію принципу змагальності не тільки на судові стадії кримінального процесу, а й на досудове розслідування.

Наступне питання, яке, на наш погляд, потребує свого вирішення, це питання стосовно відповідності доктринальних понять кримінального процесу вищезазначеному принципу змагальності та змагальній формі судочинства, які знайшли своє закріплення в новому КПК України. Окрім відповідності поняття кримінального судочинства змагальності, слід визначитися, чи відповідає воно європейським стандартам кримінально-процесуальної діяльності, які закріплені в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), і потребам сучасного стану розвитку суспільства.

Загальноновизнаним є поняття кримінального процесу як діяльності, під час якої виникають певні правовідносини.

Л. Д. Удалова вважає, що кримінальний процес – це врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду з розкриття злочинів, викриття й покарання винних і недопущення покарання невинуватих, це система правовідносин, що виникає під час цієї діяльності зазначених органів один з одним, а також між громадянами, посадовими особами й установами, підприємствами, трудовими колективами, які залучаються до сфери кримінально-процесуальної діяльності [78, с. 11].

Аналогічний зміст поняття кримінального процесу міститься в підручнику М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В. П. Шибіка [79, с. 11].

Декілька інше поняття надає В. М. Тертишник, який у своєму визначенні кримінального процесу поєднує два аспекти тлумачення цього терміна – кримінальний процес як діяльність і як галузь права, а також включає у поняття процесу його завдання. Автор зазначає, що кримінальний процес – це галузь права, що регламентує реалізацію кримінального закону, а також заснована на ньому, утілена у форму правових відносин та здійснювана у встановленому законом порядку діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора та суду, а також інших осіб, спрямована на швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних; встановлення об'єктивної істини та забезпечення захисту прав і свобод людини, захист суспільства та громадян від злочинних посягань, забезпечення правильного застосування закону та здійснення правосуддя [80, с. 11].

У визначенні кримінального процесу, яке надано в підручнику за редакцією Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної, теж акцентовано на його цільовому призначенні. Автори вважають, що кримінальний процес – це врегульована нормами кримінально-процесуального законодавства діяльність органів дізнання, слідчого, начальника слідчого відділу, прокурора, судді та суду щодо виявлення ознак складу злочину, порушення, досудового розслідування, судового розгляду та вирішення кримінальних справ, спрямована на захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, потерпілих від злочинів, швидке та повне розкриття злочинів, викриття винного й забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і ніхто з невинуватих не був притягнутий до кримінальної відповідальності та засуджений [81, с. 10–11].

Рішенням Конституційного Суду України від 23 травня 2001 р. у справі про конституційність ст. 248-3 Цивільного процесуального кодексу України 1963 р. кримінальний процес (кримінальне судочинство) визначено як

урегульований нормами КПК України порядок діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду (судді) щодо порушення, розслідування, розгляду і вирішення кримінальних справ, а також діяльність інших учасників кримінального процесу – підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод і законних інтересів [82].

Отже, кримінальний процес у загальному вигляді – це юридична форма для вирішення питання про кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень. Як правило, його визначають як урегульовану нормами права діяльність органів досудового розслідування, прокурора щодо розслідування, а також діяльність суду з вирішення кримінальних справ. Це визначення доповнюють вказівкою на систему правовідносин усіх учасників кримінального процесу, щоб підкреслити, що кримінальне судочинство – це діяльність не тільки державних органів, а й інших осіб – громадян, які беруть у ньому участь: потерпілих, обвинувачених, захисників, цивільних позивачів та цивільних відповідачів тощо.

Вважаємо, що під час визначення поняття кримінального процесу слід враховувати його певні ознаки:

- 1) кримінальний процес є діяльністю, тобто системою упорядкованих дій;
- 2) як будь-яка діяльність кримінальна-процесуальна діяльність повинна мати певну ціль;
- 3) ця діяльність врегульована нормами кримінально-процесуального права, тобто всі підстави, умови, суб'єкти, засоби та форми (порядок) здійснення вказаної діяльності визначаються нормами права, що зумовлює важливість правильної правової регламентації [83, с. 6].

Під час визначення цілі кримінального судочинства слід звернути увагу ще питання щодо розмежування з урахуванням загальнотеоретичних

положень таких понять, як «ціль кримінального судочинства» та «ціль кримінального процесуального права» (як галузі права).

Призначення кримінального процесуального права формулюється з потреб суспільства в регулюванні відносин, які породжуються внаслідок вчинення злочину. Окрім регулятивного призначення, воно має також охоронне призначення, оскільки норми кримінального процесуального права напряду або опосередковано спрямовані на охорону інтересів суспільства. Тобто регулювання й охорона суспільних відносин, що виникають унаслідок вчинення злочину юридичними засобами – це те, у чому полягає призначення або ціль кримінального процесуального права.

Вступаючи у правовідносини, їх учасники мотивують свою поведінку та дії. Мотив є підставою для вчинку, оскільки він спонукає особу до дії. Мотив реалізується в цілі, а ціль – це бажаний результат дії або вчинку. Учасники кримінальних процесуальних відносин, діючи в установлених законом межах, мають різні цілі й під час їх досягнення використовують різні засоби.

Будь-які дії і рішення у кримінальному судочинстві здійснюються та приймаються тільки за умов наявності певної цілі для такої діяльності або для прийняття рішення. Тому незрозумілим є відсутність тривалий час у кримінальному процесуальному законодавстві України навіть згадки про ціль кримінального процесу. Така відсутність у законодавстві цього поняття спричиняє застосування закону в умовах невизначеності його спрямованості.

Прийняття 13 квітня 2012 р. нового КПК України стало не тільки вимогою міжнародної спільноти як однією з передумов до реалізації євроінтеграційних процесів нашої держави, а й результатом зміцнення та укорінення процесів гуманізації та демократизації в українському суспільстві [84, с. 3]. На жаль, новий КПК України також не містить жодної вказівки на те, що кримінально-процесуальна діяльність здійснюється для досягнення певної цілі.

Водночас саме дослідження поняття «ціль» кримінального судочинства дає змогу:

- 1) глибше усвідомити сутність, внутрішню логіку і призначення як кримінального судочинства загалом, так й окремих його стадій;
- 2) обчислити соціальну та індивідуальну цінність кримінального процесу як важливого інструменту управління державою і суспільством;
- 3) при зіставленні цілі із засобами її досягнення, із засадами краще зрозуміти суперечності, що існують між ними, і з'ясувати причини суперечностей;
- 4) визначитися в стратегії і тактиці законодавчої та кримінально-процесуальної діяльності;
- 5) вирішити багато проблем, пов'язаних з ефективністю досліджуваної галузі діяльності [85, с. 6].

У сучасному правознавстві все більш популярними стають ідеї і положення теорії природного права, згідно з якою людина є найвищою соціальною цінністю. Ці ідеї сприймаються сучасними ученими-правознавцями як єдиними, які в змозі забезпечити ефективну реалізацію прав і законних інтересів громадян. Це висуває на перший план необхідність перегляду всіх основоположних інститутів кримінального процесу та підходу до кримінального процесу (судочинства).

Тому, у зв'язку із змінами, що відбулись у правовій, політичній сферах життєдіяльності нашого суспільства, у свідомості громадян виникає таке становище, що цілі й завдання радянського кримінального процесу сьогодні не мають актуальності, а тому виникає питання щодо визначення цілей і завдань сучасного кримінального судочинства.

Визначимо сутність цілі кримінального процесу на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства.

На сьогоднішній день визначення цілі в кримінально-процесуальній сфері залишається невисвітленим вітчизняним законодавцем. Тому

звернемося до доктринального поняття цієї категорії кримінального судочинства.

З давніх часів до сьогодні в науці можна говорити про існування декількох поглядів на питання цілі кримінального судочинства, які можна певним чином згрупувати.

Представники першої групи вчених пропонують визнавати ціллю кримінального судочинства боротьбу зі злочинністю.

Важливим недоліком цієї концепції є те, що така позиція стосовно цілі кримінального судочинства породжує обвинувальний ухил усієї кримінально-процесуальної діяльності.

Аргументом проти вказаної позиції може бути вказівка на те, що боротьба зі злочинністю відбувається не тільки за допомогою кримінальних процесуальних засобів. Наприклад, припинення і запобігання правопорушенням здійснюється також за допомогою застосування адміністративно-правових норм; покарання правопорушників регламентується й нормами кримінально-виконавчого права. Так, метою Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю від 21 жовтня 2011 р. є визначення напрямів та механізмів реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом формування нових та вдосконалення існуючих норм кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства і практики їх застосування, а також розроблення та виконання організаційних заходів, спрямованих на запобігання виникненню організованих злочинних угруповань і вчиненню ними злочинів [86].

Крім того, у кримінальному судочинстві широко застосовуються виховні заходи, а також кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності або покарання. У цих випадках призначення покарання не відбувається, але кримінальна процесуальна діяльність вважається закінченою.

Для початку будь-якої діяльності взагалі та кримінально-процесуальної діяльності зокрема має бути підстава, з'ясування сутності якої має важливе значення, оскільки за її допомогою можна усвідомити, для чого існує кримінальне судочинство та якою є його ціль.

Міжнародно-правові стандарти функціонування кримінального правосуддя спрямовані на досягнення двоєдиної мети кримінального процесу: покарання винних і захист прав людини. При цьому стандарти прав людини домінують у загальній сукупності процесуальних стандартів функціонування правосуддя. Саме з огляду на положення міжнародно-правових актів стосовно кримінального провадження можна дійти висновку про неможливість визнання ціллю кримінального судочинства покарання винних.

На нашу думку, слід звернути увагу й на те, що визнання покарання винної особи кінцевою ціллю судочинства нівелює гарантії прав обвинуваченого. Закінчення кримінального провадження не завжди пов'язано з призначенням покарання. Покарання – лише один з можливих наслідків кримінально-процесуальної діяльності.

Крім того, як аргумент проти вказаної позиції можна зазначити те, що, якщо ціль кримінального судочинства можна вважати досягнутою після того, як визначено справедливе покарання особі, яка вчинила правопорушення, то у цьому разі виключається процесуальна регламентація діяльності суду з питань звернення вироків до виконання та інших питань, що виникають на стадії виконання вироку. Також слід пам'ятати, що виконання вироку – це процесуальна стадія, а тому на цьому етапі ціль процесу встановленням справедливого покарання ще не досягнуто або виконання вироку не є процесуальною стадією.

Д. Г. Тальберг щодо цього зазначав, що в основі судової діяльності в галузі кримінального правосуддя лежить прагнення до матеріальної істини, або до істини настільки, наскільки людина може її досягти, але істина ця, унаслідок обмеженості пізнавальних властивостей і сили людини, може бути тільки відносною, тобто рівно історичною достовірністю, або вірогідністю,

оскільки істина абсолютна існує в науках математичних, недоступна людині, немислима у сфері моралі й суспільних явищ. Під матеріальною правдою, досягнення якої повинно служити кінцевій меті всіх судових дій у кримінальній юстиції, необхідно розуміти таке рішення про факти і винність, які б повністю відповідали б реальним конкретним відносинам даного випадку, тобто тому, що дійсно сталося і є насправді [87, с. 6–8].

М. О. Чельцов у 1958 р. оголосив об'єктивну істину конструкцією буржуазних процесуалістів [88, с. 90–92] і висунув твердження, що поняття такої філософської категорії, як істина не може застосовуватись у галузі правосуддя і тому не слід займатись питанням об'єктивної істини в галузі кримінального процесу.

Відносно істини як цілі кримінального судочинства звернуто увагу на необхідність встановлення не об'єктивної істини, а достовірної доведеності обставин справи, або юридичної (процесуальної) істини.

І. Б. Михайловська не заперечує можливість досягнення матеріальної істини разом з юридичною істиною як наслідок одночасного існування диспозитивності й публічності у кримінальному процесі, наявності угод, презумпцій тощо [89, с. 37].

Точна відповідність наших знань дійсності в кожний конкретний момент неможлива, оскільки життя є динамічним, а тому нічого не залишається незмінним. Коли йдеться про точну відповідність наших знань дійсності, ми робимо спробу зупинити розвиток дійсності, але це не в нашій владі. У кращому випадку можна лише констатувати те, що було, а не те, що є. Навіть стосовно минулого ми не можемо стверджувати, що наші знання точно відповідають дійсності, оскільки це означає підміну дійсності нашими уявленнями про неї.

Слід звернути увагу на те, що у кримінальному судочинстві України передбачено норми, завдяки яким досягнення істини під час кримінального провадження, на наш погляд, унеможлиблюється. До таких нормативних положень належать норми ст. 381–382 КПК України про спрощене

провадження щодо кримінальних проступків; норми ст. 468–476 КПК, які стосуються кримінального провадження на підставі угод.

Так, суд має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, який був представлений захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду (ч. 1 ст. 381). У вирокі суду за результатами спрощеного провадження замість доказів на підтвердження встановлених судом обставин зазначаються встановлені органом досудового розслідування обставини, які не оспоруються учасниками судового провадження (ч. 2 ст. 382).

На відміну від положень ч. 3 ст. 374 КПК України, яка передбачає зміст мотивувальної частини вироку і в якій у разі визнання особи винуватою повинні бути зазначені докази на підтвердження встановлених судом обставин, а також мотиви неврахування окремих доказів, вирок на підставі угоди не повинен мати посилання на такі докази (ч. 3 ст. 475 КПК України).

На думку О. Г. Яновської, ціль кримінального процесу визначена в ст. 2 КПК (1960 р.) як охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинуватий не був покараний [90, с. 293]. Учена вважає, що сучасне визначення законодавцем цілі кримінального судочинства ні в якому вигляді не передбачає врегулювання конфлікту між основними учасниками кримінального процесу: потерпілим й обвинуваченим [90, с. 293–294].

В. П. Шибіко вважає, що призначення кримінального процесу слід пов'язувати із захистом прав і законних інтересів особи, але його не можна повністю до цього зводити [91, с. 16]. На його думку, призначення

кримінального судочинства полягає в тому, щоб забезпечити захист і реалізацію прав усіх учасників процесу, які беруть участь у кримінальній справі і мають власний інтерес у справі, незалежно від процесуальної функції, яку вони виконують, щоб завдяки своїй формі та змісту забезпечити кожному учаснику процесу реальні можливості для захисту його прав і законних інтересів з тим, щоб було прийняте законне, обґрунтоване і справедливе рішення, яке б не давало підстав для того, щоб особа шукала захисту своїх прав за межами кримінального судочинства України, у міжнародних судових органах [91, с. 18].

Стаття 3 Конституції України містить універсальне положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а також, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави, її функцію в особі державних органів і посадових осіб.

З огляду на це, первинне значення для визначення цілі кримінального судочинства мають норми міжнародно-правових документів, у яких закріплені загальні положення, що приймаються різними правовими системами, більшістю держав і є орієнтиром для формування цільового призначення вітчизняного кримінального судочинства та його завдань.

Кількість норм міжнародного права, що стосуються предмета регулювання кримінально-процесуального права, значна. Усі документи в цій сфері можна поділити на кілька груп:

1) норми, які закріплюють елементи правового статусу осіб:

а) універсальні норми, що закріплюють правовий статус людини: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.). Згідно з нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), кримінальне судочинство має

забезпечувати право кожної людини на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), тобто право на справедливий і публічний розгляд її справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти особи кримінального обвинувачення;

б) норми, що стосуються статусу окремих учасників кримінального процесу: Основні принципи незалежності суду (1985 р.); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.); Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985 р.); Основні положення про роль адвокатів (1990 р.);

в) норми, що стосуються статусу осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню: Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання (1984 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі (1988 р.);

2) з процесуальних питань: Європейська конвенція про видачу (1957 р.); Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.); Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (Мінськ, 1993 р.);

3) інші норми міжнародного права, що визначають політику держав у сфері контролювання злочинності: сюди входять найрізноманітніші конвенції та угоди;

4) рішення міжнародних організацій, а також міжнародних судів і трибуналів: резолюції Генеральної Асамблеї ООН, Рішення міжнародного кримінального Суду, Рішення Європейського Суду з прав людини.

Ці норми закріплюють основи прав і свобод людини, що піддається кримінальному переслідуванню, а також принципи, якими повинні керуватися посадові особи під час кримінального провадження. Вказані норми мають важливе значення, оскільки служать орієнтиром для більшості держав і

являють собою загально визнані основи кримінального процесу незалежно від національних особливостей.

Загальним висновком за результатом аналізу вказаних міжнародних правових документів є наступне твердження – у міжнародному праві права людини визнаються універсальною цінністю, встановлення критерію їх обмеження можливо лише в чітко обумовлених цілях, які слугують інтересам суспільства.

Крім міжнародних договорів, важливе значення мають рішення міжнародних організацій, передусім тих, членами яких є або всі (ООН) держави світу, або міжнародні організації універсального характеру, що об'єднують глибоко інтегровані держави (наприклад, Рада Європи).

Захист прав і законних інтересів особи законодавець закріпив як завдання кримінального провадження, що є доцільним з огляду на необхідність постійного дотримання прав і свобод людини під час досудового розслідування та відправлення правосуддя. Саме вирішення цього завдання спрямовує компетентні органи, які уповноважені на здійснення кримінального провадження, дотримуватися кримінальної процесуальної форми провадження за кримінальними правопорушеннями та забезпечити реалізацію особами, які залучаються до сфери кримінального провадження, своїх прав і законних інтересів.

Потреби соціальної групи як першооснови виникнення цілі людської діяльності (родового поняття відносно цілі кримінального процесу як юридичного поняття) визначає М. Костін і зауважує, що потреби як такі ще не викликають діяльності. Для цього вони мають бути осмисленими потенційними суб'єктами діяльності, набути для них ціннісного значення. Унаслідок цього, як результат усвідомлення потреб, формується інтерес. Останній, у свою чергу, конкретизується мотивом та породжує ціль [92, с. 80].

Головною ціллю кримінального судочинства є вирішення складного соціального конфлікту, спровокованого вчиненням кримінального правопорушення. Таке трактування головної цілі кримінального процесу

ґрунтується на урегульованості правом кримінально-процесуальної діяльності, а отже, і сутності права як соціального феномена, що має своєю метою регламентацію суспільних відносин шляхом наділення суб'єктів правами, обов'язками, закріпленням підстав, форм і меж юридичної відповідальності, а також засобів відновлення порушеного права.

Отже, ціль кримінального судочинства – вирішити конфлікт, викликаний порушенням правопорядку, прав конкретних учасників суспільних відносин, регламентованих правом. У цьому контексті стосовно кримінального процесу зазначимо, що вирішення кримінально-процесуального спору повинно супроводжуватися і завершуватися мінімальними процесуальними витратами для особистості при створенні умов, за яких інтереси потерпілих буде захищено. Ця думка ґрунтується на конституційній нормі про можливість держави обмежувати права громадян лише в тій мірі, яка необхідна для захисту прав і законних інтересів інших громадян, суспільства й держави.

Однак слід звернути увагу на те, що під час прийняття рішення про закриття кримінальної справи або про відмову в її порушенні констатується відсутність правового конфлікту. Виникає питання: чи досягається при цьому ціль кримінального процесу?

Вважаємо, що ціллю кримінального процесу є не тільки вирішення кримінально-правового конфлікту, а й вирішення питання про його наявність, а тому ціль кримінального процесу досягається й тоді, коли констатується відсутність правового конфлікту.

Потерпілий звертається до правоохоронних органів та до суду за відновленням того стану, який у нього був перед вчиненням злочину, за відшкодуванням заподіяної йому шкоди. Спрощення та прискорення судочинства на рівні політики держави сприймається ним як необхідність вирішення проблем завантаженості судів, недостатньої кількості суддів тощо. У державі відсутній інститут медіаторів. Досить тривалий період часу в

державі йдеться про створення ювенальної юстиції, але жодних спроб такого створення не було здійснено.

Способами вирішення наявного кримінально-правового спору є не тільки обвинувачення або виправдання особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. Вітчизняні норми кримінально-процесуального права містять положення щодо примирення сторін у кримінальному провадженні, а також щодо можливості складання угоди про визнання винуватості (ст. 468). Ці норми свідчать на користь концепції цілі кримінального судочинства як вирішення спору.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що кримінально-процесуальна діяльність має бути спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень під час вирішення кримінально-правового конфлікту, що виникає між сторонами внаслідок вчинення кримінального правопорушення [93, с. 5].

Ціллю кримінального процесу є вирішення складного соціального конфлікту, що виникає внаслідок вчиненого злочину [94, с. 126].

Таке трактування цілі кримінального процесу впливає із сутності права як соціального феномена, який має своєю ціллю регламентацію суспільних відносин шляхом надання суб'єктам прав, обов'язків, закріпленням підстав, форм і меж юридичної відповідальності, а також засобів відновлення порушеного права. Таким чином, ціль будь-якої форми, заснованої на нормах права діяльності – вирішення соціального конфлікту, усунення положення учасників суспільних відносин, які суперечать нормі права.

На користь вказаної позиції свідчить також визнання за сучасним кримінальним процесом позовного характеру. Конструкція кримінального позову в сучасних умовах є основним можливим засобом вираження сутності кримінального переслідування у змагальному процесі. Ця концепція дає змогу в критичному світлі побачити, насамперед, досудову частину кримінального процесу. Нарешті, ця категорія зачіпає ядро кримінального процесу – доведення обвинувачення.

Сьогодні сформувалися деякі положення кримінального законодавства та практики його застосування, які свідчать про існування нової правової реальності щодо обвинувачення: суди повністю позбавлені обвинувальної функції, суд має право розглянути скаргу на будь-яке рішення і дію посадової особи досудового розслідування і прокурора, право на захист гарантовано з моменту висунення особі підозри, особа стає обвинуваченим тільки після направлення обвинувального акта до суду.

Крім того, новий КПК України закріпив новий порядок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Так, потерпілий має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення (ст. 478 КПК України).

КПК України передбачає випадки закриття кримінального провадження судом, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, коли потерпілий погодиться підтримувати обвинувачення сам (ч. 2 ст. 284). Отже, у цьому разі має йтися саме про кримінальний позов, від якого відмовився прокурор, а тому недоцільно продовжувати кримінальне провадження.

Така вимога висувається про захист суб'єктивного права або інтересу, що охороняється законом. Захист прав здійснюється судом. Позов завжди спрямовано до суду, а не до відповідача. Такі основні риси можна окреслити після аналізу поняття «позов».

Отже, публічно-правова природа судового захисту порушеного права є родовою рисою будь-якого позову.

Кримінальний позов – це звернута до суду вимога проти конкретної особи про захист встановленого правопорядку, а також прав і законних інтересів громадян від кримінальних правопорушень.

Процесуальною формою висування кримінального позову є обвинувальний акт, яким завершується досудове розслідування та в якому відображаються підсумки, на підставі яких особа підлягає обвинуваченню.

Крім того, усі види кримінально-процесуальної діяльності в підсумку зводяться до відправлення правосуддя, під яким розуміють вид державної діяльності, яка полягає в тому, що незалежний орган держави – суд розглядає у встановленому законом порядку і вирішує на підставі закону, своєї правосвідомості та внутрішнього переконання кримінальні справи, приймає від імені держави рішення щодо захисту і відновлення порушеного права, а за необхідності про застосування санкцій до винуватих або про відсутність правопорушення тощо.

Таким чином, кінцевою ціллю правосуддя є вирішення конфлікту, який викликаний порушенням правопорядку, прав конкретних учасників суспільних відносин, регламентованих правом.

Важливою умовою здійснення правосуддя є демократичні змагальні начала, завдяки яким суд приймає адекватні рішення і справедливо вирішує правовий конфлікт.

Це також означає, що держава реалізувала своє право та обов'язок покарати особу, яка порушила кримінальний закон, тобто поклала на цю особу наслідки, які передбачені законом про кримінальну відповідальність.

Отже, у цьому разі досягнуто завдання кримінального права та цілі кримінального процесу: здійснився захист потерпілого, суспільства та держави від злочину.

З огляду на вищезазначене, ціль кримінального судочинства можна визначити таким чином: це – вирішення уповноваженими на кримінальне провадження особами питання про наявність кримінально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі, та його вирішення в разі наявності.

Висновки до розділу 2

1. У теорії права юридична (правова) ціль розглядається як ідеально передбачувана й гарантована державою модель будь-якого соціального стану або процесу, до досягнення якого за допомогою юридичних засобів прагнуть суб'єкти правотворчої й правореалізаційної діяльності. У філософії під цим терміном розуміють ідеальне передбачення результату діяльності.

2. Співвідношення категорій «ціль» та «результат» можна визначити таким чином: саме результат свідчить про те, чи досягнуто цілі, які було поставлено перед певною діяльністю. За досягнутим результатом оцінюють й ефективність усієї попередньої діяльності.

3. Співвідношення категорій «ціль» та «засоби» можна визначити таким чином: ціль суб'єктів правової діяльності спрямовує певний рух певних засобів, які обираються відповідно до поставленої цілі, а сама ціль ставиться з урахуванням можливих засобів. Якщо засіб – це визначеність об'єкта за допомогою цілі, то ціль – це визначеність за допомогою засобу. Засоби мають відповідати таким вимогам:

- мають бути дозволені законом;
- відповідати нормам моралі;
- бути максимально ефективними, забезпечувати найкращий результат у реалізації цілей.

4. Ціллю кримінального провадження є розв'язання уповноваженими на кримінальне провадження особами питання про наявність кримінально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі, та його вирішення в разі наявності.

РОЗДІЛ 3

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

3.1. Поняття завдань кримінального судочинства України, їх співвідношення з цілями сучасного кримінального процесу

Проблеми визначення завдань кримінального судочинства завжди привертали увагу науковців та практиків, зокрема, їх досліджували такі вчені, як В. П. Бож'єв, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, Є. Г. Коваленко, І. І. Карпець, Е. Г. Лук'янова, Л. М. Лобойко, П. А. Лупинська, В. Т. Малярєнко, М. С. Строгович, М. О. Чельцов, О. Г. Шило та ін. Водночас головну увагу в наукових дослідженнях приділяли виявленню змісту завдань кримінальної процесуальної діяльності.

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий КПК України. В основі філософії нового КПК України закладено прагнення вітчизняного законодавця привести норми кримінального процесуального закону у відповідність із загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Конституції України у сфері охорони та захисту основних прав і свобод людини та громадянина.

Але до сьогодні питання щодо визначення завдань кримінального провадження та їх змісту залишається дискусійним. Багато авторів робили спроби визначити поняття завдань кримінального судочинства крізь категорію «ціль». Для з'ясування поняття та змісту категорії «завдання кримінального судочинства» слід визначитись із співвідношенням цих двох категорій.

Після краху радянської влади, вступивши на шлях побудови правової держави, законодавець принципово переосмислив завдання кримінального судочинства, поставивши на перше місце цієї діяльності захист прав та законних інтересів самої особистості.

Кардинальні зміни пріоритетів зовнішньої і внутрішньої політики України вимагають іншого погляду на проблему завдань кримінального судочинства. Дослідження цього питання неможливе без урахування норм Конституції України, яка проголосила людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції). У зв'язку з цим, саме права та свободи людини і громадянина визначають не тільки суть, зміст і застосування законів, а й діяльність усіх державних органів.

Перш ніж визначитись із поняттям завдань кримінального судочинства вважаємо за доцільне зазначити, що в науці кримінального процесу були визначені завдання кримінально-процесуального права, але чомусь автор вказує на них, як на завдання кримінального судочинства.

В. Т. Маляренко основними завданнями кримінального судочинства, які необхідно закріпити в новому КПК (ще до його прийняття 13 квітня 2012 р.), вважав:

1) регулювання процесуального порядку викриття осіб, винуватих у вчиненні злочинів, притягнення їх до відповідальності та справедливе покарання;

2) регулювання процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння, у передбачених законом випадках;

3) регулювання процесуального порядку викриття осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в неповнолітньому віці або в стані неосудності, і застосування до них передбачених законом примусових заходів;

4) захист особи від безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності та недопущення засудження невинуватих або застосування до них примусових заходів;

5) захист особистої свободи особи, її майна, честі, гідності, інших прав і законних інтересів, а також державних інтересів та інтересів і прав юридичних осіб [95].

Вважаємо, що науковець ґрунтувався на тому, що будь-яке право виконує такі основні функції: регулятивну, що полягає у правовому впливі, спрямованому на впорядкування суспільних відносинах, введення їх у певні рамки, й охоронну, яка виражається в охороні певних суспільних відносин, забезпеченні їх недоторканності й одночасному витисненні відносин конфронтуючих охоронюваним [96].

На нашу думку, кримінальне судочинство як діяльність не може регулювати певні процедури, вона сама потребує свого врегулювання. Тому слід чітко розмежувати завдання, які властиві для кримінального процесуального права, кримінального процесуального законодавства та кримінального судочинства. На наш погляд, В. Т. Маляренко визначив саме завдання кримінального процесуального права.

Ціль кримінального судочинства внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин може бути не досягнутою, наприклад, коли злочин не розкрито. Тобто про реалізацію цілі кримінального судочинства можна зазначати, зважаючи на результат, який буде досягнуто під час кримінального провадження. Завдання судочинства мають бути виконані в будь-якому разі, тобто у разі здійснення всіх необхідних процесуальних дій відносно конкретного випадку вчинення кримінального правопорушення, який потребує вирішення питання про застосування норм кримінального права.

Завдання будь-якої діяльності визначають шляхи досягнення цілі й характеризують засоби її досягнення. Завдання це те, що необхідно зробити для досягнення цілі й встановлюються вони законодавцем. Аналіз завдань дає змогу констатувати про шляхи одержання результату, і про істотні умови, дотримання або недотримання яких впливає на прийняття або неприйняття результатів діяльності.

Таким чином, співвідношення понять «ціль кримінального судочинства» і «завдання кримінального судочинства» слід розглядати як результат кримінальної процесуальної діяльності та засоби досягнення цього результату.

Різноманіття завдань кримінального судочинства відображає їх класифікація. Класифікаційними критеріями систематизації завдань можуть виступати їх масштабність, соціальна значимість, засіб нормативного закріплення і місце в структурі процесуальної діяльності тощо.

У наведеній класифікації завдань кримінального судочинства категорії загального відповідають завдання, що зазначені в ст. 2 КПК України, або кінцеві завдання процесуальної діяльності. Категорія особливого охоплює однорідне системне об'єднання завдань окремої стадії кримінального процесу (проміжні завдання), а одиничне стосується завдань конкретної процесуальної дії (безпосередні завдання).

Доцільною є думка стосовно того, що завдання кримінального судочинства повинні досліджуватись з урахуванням специфіки діяльності конкретних суб'єктів [97, с. 545] і, на нашу думку, вони мають бути передбачені у спеціальних законах, які регламентують їх правовий статус та функціонування.

Саме таким чином слід розмежувати завдання сторін у кримінальному провадженні, а також суду. Так, завдання кримінального переслідування полягає в такому: сторона обвинувачення повинна вживати передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, спрямовані на досягнення цілі, яка стоїть перед нею. Тобто мають бути встановлено подію злочину, викрито особу, яка вчинила цей злочин, висунуто підозру та обвинувачення стосовно цієї особи тощо.

Ці заходи передбачають вирішення питання про провадження досудового розслідування, направленні обвинувального акта до суду або закриття кримінального провадження у встановлених КПК України випадках. Завданням сторони захисту є надання підозрюваному або обвинуваченому юридичної допомоги під час кримінального провадження. Завдання суду полягає у створенні необхідних умов для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та реалізації ними своїх процесуальних прав, а також у вирішенні конкретного кримінально-правового спору під час судового

розгляду і вирішенні інших питань, пов'язаних із судовим провадженням та віднесеним до його компетенції.

Законодавець у нормативно-правових актах визначає завдання та цільове призначення органів, які здійснюються кримінальне провадження. Так, у ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» зазначено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [98].

Закон України «Про прокуратуру» встановлює цільове призначення органів прокуратури. Стаття 4 цього Закону закріплює положення про те, що діяльність органів прокуратури спрямована на утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку [99].

Законодавець закріпив завданням, покладеним на цей державний орган, захист від неправомірних посягань: 1) закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем, прав національних груп і територіальних утворень; 2) гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина; 3) основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих Рад, органів самоорганізації населення (ст. 4).

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює положення, що адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом (ст. 2) [100], а також вказує, що адвокатська діяльність це незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання

інших видів правової допомоги клієнту (п. 2 ч. 1 ст. 1). Тобто Закон не містить вказівок щодо завдань адвокатури, але визначає напрями її діяльності – здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги.

Стаття 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» встановлює її завдання: пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підбивну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [101].

Таким чином, свої завдання, які не збігаються, мають суб'єкти кримінального провадження під час досудового розслідування та судового провадження.

Якщо звернути увагу на те, що кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК), а також на те, що на кожній стадії кримінального провадження відбувається діяльність, яка відрізняється одна від іншої не тільки за суб'єктним складом, а й за формою реалізації, процесуальним оформленням тощо, то на всіх стадіях, залежно від компетенції тих органів та посадових осіб, які таку діяльність здійснюють, слід констатувати наявність власних завдань на кожній стадії.

Таким чином, завдання у кримінальному судочинстві можна поділити на загальні і завдання стадій кримінального провадження.

За суб'єктним складом можна виокремити завдання, які підлягають вирішенню судом, стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим та його представником, іншими учасниками кримінального провадження.

З огляду на чинне кримінальне процесуальне законодавство, слід звернути увагу на те, що завдання кримінального провадження, які закріплені

в нормативних положеннях, мають подвійне значення: вони повинні реалізуватись з урахуванням не тільки інтересів осіб, яким унаслідок кримінального правопорушення заподіяно шкоду, а й інтересів осіб, які ці правопорушення вчинили.

Крім того, слід обов'язково враховувати під час реалізації завдань кримінального судочинства необхідність дотримання певного балансу між публічними та приватними інтересами.

Вважаємо за необхідне в межах підрозділу вказати на зв'язок, що існує між функціями кримінального процесу та його завданнями.

Кримінальні процесуальні функції відображають таку важливу властивість кримінального судочинства, як змагальність, яку в загальному вигляді можна уявити як спір, що відбувається між сторонами, тобто суб'єктами з певними процесуальними інтересами, а тому кримінальні процесуальні функції завжди припускають наявність сторін.

З огляду на вищевикладене, вважаємо, що важливе значення має взаємозв'язок між завданнями кримінального судочинства та функціональним призначенням суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання кримінального судочинства слід визначати з урахуванням функціонального призначення учасників кримінального провадження.

Важливе значення має нормативне визначення завдань не тільки кримінального провадження загалом, а й завдань, які мають вирішувати учасники кримінального провадження.

3.2. Характеристика завдань кримінального судочинства України

Ціль визначає зміст кримінального судочинства і є як орієнтиром, до якого повинні прагнути суб'єкти кримінального процесу, так і імперативом, що вимагає від них свого втілення. Вона може бути досягнута лише через реалізацію завдань цих видів діяльності як певних обов'язкових умов.

Сьогодні реформування кримінально-процесуального законодавства України має відбуватися через призму утвердження пріоритету прав і свобод

людини та громадянина, оскільки в основі судово-правової реформи закладено ідею побудови системи кримінального судочинства охоронного типу [102, с. 5].

У зв'язку з цим, у науковій літературі запропоновано вважати ціллю кримінального судочинства захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави, що постраждали від злочину, а основними завданнями щодо досягнення цілі:

- кримінальне переслідування осіб, які вчинили злочини, призначення їм справедливого покарання (чи звільнення від покарання в передбачених законом випадках);

- захист прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [102, с. 5].

Звернемо увагу на сформульовані в ст. 2 КПК України завдання кримінального провадження.

Першим завданням кримінального провадження законодавець вважає захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень.

Конституція України проголосила людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Проголошуючи це, держава взяла курс на розбудову правового демократичного суспільства. Вказані конституційні положення є нормами прямої та безпосередньої дії. Саме забезпечення прав і свобод обумовлюють їх дійсність та ефективність.

Кримінальне судочинство, як будь-яка процесуальна діяльність, спрямоване на забезпечення правильного та ефективного застосування норм матеріального права, насамперед кримінального, і, таким чином, на забезпечення захисту фізичних та юридичних осіб, суспільства й держави від кримінально караних посягань [103, с. 16–17].

Перейдемо до розгляду елементів, сукупність яких і становить захист особи, її прав у кримінальному судочинстві.

По-перше, будь-який захист являє собою різновид певної діяльності суб'єкта, чий права порушено внаслідок вчиненого протиправного діяння, а також держави в особі уповноважених органів, що відповідають за належне правове забезпечення учасника кримінального процесу. Тобто особа, якій унаслідок кримінального правопорушення заподіяно певного виду шкоду, має право на відновлення того стану, який передував цьому правопорушенню, або на компенсацію заподіяної шкоди. Цьому праву кореспондує обов'язок державних органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, сприяти відновленню прав та законних інтересів осіб, які постраждали внаслідок правопорушення.

По-друге, засоби і методи захисту порушених прав не повинні суперечити чинному законодавству. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства (ч. 1 ст. 9 КПК України).

По-третє, метою здійснення зазначеної діяльності є відновлення порушеного внаслідок вчиненого правопорушення правового статусу учасника кримінального процесу.

Слід визнати, що таке відновлення відбувається не тільки уповноваженими органами, а й самим потерпілим від правопорушення або його представником. Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість потерпілого відмовитись від підтримання обвинувачення, а також таку форму закінчення кримінального провадження як примирення потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим за умови відшкодування заподіяної йому шкоди, що передбачено кримінальним законодавством.

Таким чином, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень – це передбачена законом діяльність держави в особі уповноважених органів, що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використання як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні.

Захист повинен здійснюватися від кримінальних правопорушень, до яких законодавець відносить кримінальні злочини та кримінальні проступки. Згідно з Проектом Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків, що зареєстрований у Верховній Раді України за № 1202 від 8 січня 2013 р., кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ст. 11) [104].

Чинне законодавство встановлює, що кримінальними правопорушеннями є злочини та кримінальні проступки.

Злочином є передбачене Книгою 1 (Про злочини) Особливої частини КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, а кримінальним проступком є передбачене Книгою 2 (Про кримінальні проступки) Особливої частини КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку [104].

Слід визнати необхідним якомога швидке прийняття цих законодавчих змін, оскільки відсутність законодавчого врегулювання вказаних положень не сприяє захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Крім того, слід звернути увагу на те, що захист особи, суспільства та держави повинен відбуватися не тільки від кримінального правопорушення, а й від інших суспільно небезпечних діянь, якщо ці діяння вчинили неосудні

особи або неповнолітні, які за віком не можуть бути визнані суб'єктом кримінального правопорушення.

Слід враховувати, що суб'єктів, які постраждали від посягань, захистити вже неможливо, оскільки порушення прав вже мало місце ще до виникнення процесуальних відносин. Проголошений законодавцем захист відбувається під час відновлення порушеного протиправним діянням стану постраждалої особи. Наприклад, відшкодуванням заподіяної шкоди, реабілітацією особи, яка була незаконно притягнута до кримінальної відповідальності шляхом відновлення її в правах.

Особливий інтерес становить саме відновлення порушеного протиправним діянням стану постраждалої особи.

Правам і свободам осіб, які постраждали внаслідок кримінальних правопорушень, зокрема, питанням, які стосуються відновлення порушених прав цих осіб, приділено особливу увагу в міжнародно-правових актах.

Міжнародні стандарти за вказаними питаннями містяться на різних рівнях міжнародного права:

– в універсальних документах ООН та документах, які прийняті її структурними підрозділами. Правове положення про те, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах у випадках їх порушення, закріплено в Загальній декларації прав людини (ст. 8), у Міжнародному пакті про цивільні та політичні права (п. «а» ч. 3 ст. 2), у Римському Статуті (підрозділ 4). Норми, що регулюють діяльність держав в цій сфері, містяться також у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою (від 29 листопада 1985 р.); Рекомендації відносно міжнародного співробітництва в галузі попередження злочинності і кримінального правосуддя в контексті розвитку (від 14 грудня 1990 р.); Керівництві ООН «Основні принципи та керівні положення, які стосуються права на правовий захист та відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм в області прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (від 25 липня 2005 р.); Резолюції «Керівні принципи, які

стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей-жертв та свідків злочинів» (від 22 липня 2005 р.); Резолюції «Укріплення законності та реформи інститутів кримінального правосуддя, в тому числі в умовах пост конфліктного відновлення» (від 27 липня 2006 р.) тощо;

– у документах, прийнятих Конгресами ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя. Деякі з рекомендацій цих конгресів стосуються проблем відновлення прав осіб, потерпілих від злочинів. Так, наприклад, у Керівних принципах в галузі попередження та кримінального правосуддя в контексті розвитку та нового міжнародного економічного порядку, прийнятих VII Конгресом ООН 1985 р., зазначено, що слід вжити необхідних законодавчих та інших заходів з метою забезпечення жертв злочинів ефективними засобами правового захисту, включаючи компенсацію за шкоду, заподіяну їм унаслідок злочинів (ст. 12);

– у документах Ради Європи та його структурних підрозділів: Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; Європейській Конвенції про відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів (від 24 листопада 1983 р.); Рекомендації № R (85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу (від 28 червня 1985 р.); Рекомендації № R(92) 16 «Про Європейські правила за загальними санкціями та заходами (від 19 жовтня 1992 р.); Рекомендації № R (99)19 «Про посередництво у кримінальних справах» (від 15 вересня 1999 р.) та ін.

– у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, яка повинна братись до уваги судами;

– у документах, прийнятих у рамках СНД. Особливе значення в цій групі документів має Конвенція СНД про права і основні свободи людини від 26 травня 1995 р., згідно з якою кожна людина, права і свободи якої порушено, повинна мати право на ефективне відновлення в правах і свободах відповідно до національного законодавства.

Об'єктом, який підлягає відновленню внаслідок застосування як норм кримінального права, так і здійснення кримінальних процесуальних процедур, є комплекс суб'єктивних прав, реалізація яких неможлива або утруднена у зв'язку з настанням несприятливих наслідків учинення діяння, яке заборонено кримінальним законом. До таких прав належать різні права, що передбачені Конституцією України, іншими законодавчими актами.

Група цивільних прав, які відображають природно-правові характеристики особистості, включає в себе права на життя, свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність приватного життя та ін.

У результаті вчинення злочинів проти життя неможливо усунути наслідки, вони не підлягають відновленню або відшкодуванню. Єдиним засобом відновлення порушених прав є грошові виплати, які є деякою компенсацією негативних наслідків позбавлення життя людини, які настали для інших осіб. Порушення здоров'я людини внаслідок злочинного посягання деякою мірою може відновитися протягом життя. Але, як правило, таке відновлення відбувається шляхом надання медичних послуг, оплата яких покладається на заподіювача шкоди. Якщо внаслідок кримінального правопорушення спричинено шкоду честі, гідності, репутації тощо, то вони відновлюються, як правило, шляхом публічних вибачень, спростувань у засобах масової інформації, компенсації моральної шкоди.

Економічні права, які можуть бути порушені внаслідок кримінальних правопорушень – право приватної власності, право на володіння, використання та розпорядження своїм майном, право на підприємницьку діяльність, право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці тощо.

Порушення цієї групи прав становить більшість у загальній кількості кримінальних правопорушень. Однак ця група прав є найбільш благоприємною для відновлення, оскільки здебільшого шкода відшкодовується саме в майновому вигляді.

Політичні права визначають можливість участі громадян в управлінні державою та суспільством. До них належать: право на громадянство, право

визначати та вказувати свою національну належність, право на участь в управлінні справами держави як безпосередньо, так і через своїх представників, право обирати та бути обраними, право звертатися до державних органів тощо. Основним засобом відновлення цієї групи прав є забезпечення можливості їх подальшої реалізації.

Цей засіб є основним і для соціальних прав, до яких належать: право на працю, соціальне забезпечення, право на житло, право на відпочинок, право на охорону здоров'я та медичну допомогу.

Законодавець передбачає три форми відшкодування шкоди потерпілому, завданої внаслідок кримінального правопорушення:

- 1) добровільне відшкодування підозрюваним, обвинуваченим, або за його згодою будь-якою іншою особою;
- 2) примусове стягнення за судовим рішенням;
- 3) компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 127 КПК України).

КПК України зазначає, що досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ч. 1 ст. 3).

Воно являє собою низку різноманітних процесуальних та розшукових дій органів досудового розслідування.

Гарантіями законності проведеного розслідування слугує контроль прокурора за досудовим розслідуванням та судовий контроль за рішеннями, які приймає слідчий. Саме завдяки керівництву досудовим розслідуванням з боку прокурора та судовому контролю реалізується завдання щодо захисту прав, свобод та законних інтересів осіб, які потерпіли від правопорушення.

Актуальним є таке важливе питання, як можливість надання особі статусу потерпілого, якщо вона не зазнала реальної шкоди від кримінального правопорушення. Наприклад, на особу було вчинено замах, але за певними обставинами вона не зазнала від цього замаху шкоди.

Якщо розглядати цей приклад відповідно до норм КПК України, то ця особа не повинна визнаватись потерпілою, оскільки немає фізичної та майнової шкоди, а визначення моральної шкоди завжди суб'єктивно.

Отже, особа в цьому разі залишається без певного процесуального статусу, а тому не має можливості захищати свої права.

Слід звернути увагу на те, що КПК України не надає потерпілому можливості самостійного збирання необхідних йому доказів. Потерпілий звертається за допомогою до органів досудового розслідування в розв'язанні клопотань про отримання додаткових доказів шляхом проведення слідчих, інших процесуальних дій, що обмежує його можливості брати участь у процесі доказування. У зв'язку з цим, суттєво обмежується захист прав і законних інтересів потерпілого. Не зовсім зрозумілим, на наш погляд, є таке положення: законодавець дозволив потерпілому або його представнику надавати докази, але право збирання їх не передбачив, хоча для захисника обвинуваченого, підозрюваного це право передбачено в законі.

Коли представником потерпілого буде професійний адвокат, докази, які він зібрав, допоможуть відновити права потерпілого, які було порушено внаслідок правопорушення.

Згідно зі ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на захист своїх прав і свобод у суді. Кожна людина має право на справедливий і відкритий розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

17 липня 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. і таким чином взяла на себе зобов'язання гарантувати права, закріплені в ній, та визнала юрисдикцію

Європейського суду з прав людини з питань тлумачення й застосування цієї Конвенції.

Право на справедливий суд і доступ до суду закріплено в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.), а тому слід визнати, що доступність до правосуддя не обмежується окремими державами, а є нормативним положенням, що враховується всіма державами, які приєдналися до зазначеної Конвенції.

Доступність правосуддя є певний стандарт, який відображає вимоги справедливого та ефективного судового захисту. Конкретизується доступність правосуддя в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, а також у безперешкодному зверненню будь-якої зацікавленої особи до суду.

Важливе значення для реалізації права доступу до суду має можливість користуватися допомогою захисника в судовому процесі. Оскільки Конвенція є частиною національного законодавства України, можна дійти висновку, що відповідно до взятих міжнародно-правових зобов'язань Україна повинна забезпечувати кожній особі право на правову допомогу у кримінальному провадженні.

У розумінні Конвенції важливе значення для доступу до суду має наявність суду, який створено на підставі закону, наявність у нього достатніх повноважень, щоб приймати рішення щодо всіх аспектів спору. Також такий суд повинен відповідати вимогам незалежності й безсторонності. У розумінні Конвенції поняття «незалежний суд» охоплює два основних аспекти: незалежність від виконавчої влади і від сторін.

Рівень поінформованості про діяльність судів у більшості демократичних країн світу безпосередньо впливає на правосвідомість суспільства, у тому числі в нормотворчій діяльності.

Другим завданням, яке визначив законодавець нормативно в ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Терміни «захист» та «охорона» не є тотожними. На наш погляд, поняття охорони є більш широким поняттям. Охорона – це сукупність засобів, пов'язаних із забезпеченням належного здійснення особою своїх прав до моменту порушення внаслідок кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння. Захист – це заходи, застосовувані компетентними державними органами та посадовими особами, спрямовані на поновлення порушених унаслідок кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння прав.

Вважаємо, що охорона прав особи полягає в попередженні будь-якого можливого порушення цих прав та готовності реагувати на таке порушення, у контролі за їх дотриманням. Захист (у широкому сенсі) – це діяльність, що здійснюється під час посягання на права, їх обмеження та виникнення реальної погрози їх порушення.

Створення умов для реалізації прав і свобод людини та ефективного механізму їх захисту набуває особливого значення в кримінальному судочинстві, у якому права особистості зачіпаються найбільш відчутно. Так, під час кримінального провадження у випадках і межах, встановлених законом, допускається обмеження права на особисту недоторканність (наприклад, при затриманні, ув'язненні під варту), недоторканність житла (при виробництві обшуку в оселі), свободи пересування, вибору місця перебування і проживання (при домашньому арешті, підписці про невиїзд, приводі), права приватної власності (при накладенні арешту на майно) і деяких інших прав та свобод.

Вважаємо, що роль і значення прав і свобод людини як об'єкта охорони у сфері кримінального судочинства необхідно пов'язувати з метою кримінального судочинства.

Розглянемо питання стосовно визначення таких категорій: «право», «свобода» та «законний інтерес».

Право в теорії прийнято трактувати як суб'єктивне поняття, тобто право конкретного індивіда в конкретній передбаченій законом ситуації. Законний

інтерес – це об'єктивне право, те, що надається загалом державою і законом безвідносно до ситуації, наприклад: право потерпілого вимагати справедливого покарання винних; право потерпілого і (або) підсудного встановлення об'єктивної істини у справі тощо.

Таким чином, вони набувають самостійного значення тоді, коли потреби, інтереси особистості виходять за рамки суб'єктивних прав, водночас вони залишаються визнаними законом. Сутність суб'єктивного права полягає в юридично гарантованій і забезпеченій обов'язками посадових осіб можливості учасника кримінального процесу реалізувати свої потреби, а сутність законного інтересу – у простій можливості певної поведінки.

У кримінальному процесі суб'єкти наділені правами, основи яких передбачені в міжнародних актах, Конституції України. Так, Загальна декларація прав людини стосовно кримінального судочинства однаково охороняє як права особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, так й особи, яка є потерпілою від правопорушення, а також суспільства загалом, держави, що виступає як інструмент захисту прав особи та суспільства.

Проголошені права людини включають у себе, зокрема, можливість розвивати і використовувати свої людські й моральні якості, інтелект, таланти для задоволення духовних та інших інтересів і потреб. Права людини, що захищаються міжнародними документами і законами нашої держави, засновані на моральних нормах і цінностях: справедливості, рівності, повазі до людської гідності.

Права учасників кримінального судочинства класифікуються на ті, які:

- 1) підлягають можливому обмеженню – право на свободу пересування, вибір кола спілкування, таємницю листування, доступ до інформації та ін.;
- 2) не підлягають обмеженню – право на життя, здоров'я, повагу честі, гідність особи тощо.

Права і свободи людини – це її певні можливості, необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і мають бути

загальними та рівними для всіх людей. У чому ж полягає відмінність між поняттями права і свободи людини? І права, і свободи відображають людські можливості. Розрізняються вони, головним чином, за шляхами, засобами їх здійснення та забезпечення. Права людини забезпечуються, як правило, наявністю певних юридичних засобів, механізмів (наприклад, права на працю, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, на освіту, на соціальне забезпечення неможливо реалізувати, якщо не встановлено відповідної юридичної процедури). А свободи людини у багатьох випадках можуть забезпечуватись і без такого втручання держави; її місце щодо них полягає в охороні, у захисті відповідних можливостей людини: свободи пересування; вільного вибору місця проживання; свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань; свободи світогляду і віросповідання; свободи об'єднань у політичні партії та громадські організації тощо.

У негативному значенні свобода розуміється як відсутність примусу, обмежень відносно до особи, у тому числі й з боку держави; у позитивному – як свобода вибору, утворювана державою, а головне – здатність людини досягти своїх цілей та обов'язок держави надавати громадянину ті чи інші соціальні блага.

Відповідно до таких аспектів свободи, негативні права полягають у праві індивіда на захист від будь-якого втручання, у тому числі й державного, у здійсненні громадянських прав (як члена громадянського суспільства) і політичних прав (як учасника політичного життя). Ці права охороняють особу від небажаних і таких, що порушують її свободу, втручань й обмежень.

Л. Д. Кокорев зауважує, що під законними інтересами необхідно розуміти інтереси, які закріплені в законі, а також інтереси, які хоча й не передбачені певною правовою нормою, але впливають зі змісту закону, відповідають йому [105, с. 21].

Законні інтереси – це самостійне соціально-правове явище. Вони не збігаються із суб'єктивними правами за своєю суттю. Сутність суб'єктивного

права полягає в юридично гарантованій і забезпеченій обов'язками інших осіб можливості, а сутність законного інтересу – у простій дозволеності певної поведінки.

Ці інтереси можуть бути задоволені як спільно з відновленням суб'єктивних прав потерпілого (наприклад, майновий інтерес може бути задоволений одночасно з відновленням порушеного права власності), так й окремо (наприклад, інтерес потерпілого в набутті душевного спокою може бути задоволений фактом розкриття злочину і викриттям винного).

Як права і свободи, законні інтереси потребують нормативного закріплення, конкретизації, гарантованості та захисту. Однак кількість таких інтересів набагато більша кількості норм, що становлять законодавчу основу регулювання суспільних відносин. Головною рисою, що відрізняє «законний інтерес особистості» від «права особи», є менший ступінь державної гарантованості можливості захисту і відстоювання «інтересу», водночас як «право» легально гарантовано й обов'язок щодо його забезпечення та відновлення в разі порушення покладено державою на спеціально уповноважені правоохоронні органи і суд.

Право визнає і захищає законні інтереси, водночас воно не гарантує реалізацію кожного з них. Задоволення законного інтересу для людини не менш важливо, ніж реалізація його суб'єктивного права, однак законному інтересу не протистоїть конкретний обов'язок вести себе певним чином.

Таким чином, законодавець запровадив правову категорію «законний інтерес» як абстрактне і суб'єктивне явище. Закріплюючи в законі право на захист законних інтересів, законодавець не спромігся розкрити це поняття, унаслідок чого в суб'єкта, чий інтерес порушено протиправним діянням, відсутня реальна можливість захисту і відстоювання своїх інтересів до тих пір, поки останні не набувають форму права.

Вважаємо за необхідне законодавче закріплення «законного інтересу особи» як основного поняття, яке використовується в КПК України, для подальшого практичного застосування. Нормативне визначення поняття

«законний інтерес» дозволить перейти на якісно новий рівень забезпечення охорони особистості та вирішення завдань кримінального провадження.

Слушним, з огляду на вищевикладене, є поняття законного інтересу, яке надано Т. О. Лоскутовим. Законним інтересом у кримінальному процесі є відображений у кримінально-процесуальному законодавстві й такий, що випливає з його загального змісту, і в певному ступені гарантований суб'єктами кримінального процесу простий юридичний дозвіл, що виражається в прагненнях учасника кримінального провадження користуватися конкретним благом, а також у деяких випадках звертатися за захистом до судових органів – з метою задоволення власних потреб, які не суперечать суспільним інтересам, Конституції й законам України, справедливості, розумності, повності, об'єктивності, рівності, змагальності та іншим принципам кримінально-процесуального права [106, с. 265].

Для визначення поняття «законний інтерес» необхідно виокремити основні ознаки цієї правової категорії.

По-перше, будь-який законний інтерес пов'язаний із суб'єктом кримінально-процесуального права.

По-друге, «інтерес», що виникає в особі, є саме законним, тобто таким, що не суперечить нормам права.

По-третє, будь-який інтерес являє собою деяку потребу або прагнення особи (суб'єкта), спрямовану на досягнення як індивідуальної, так і соціально значущою для суб'єкта мети. Так, безсумнівним є факт особистої зацікавленості потерпілого в розкритті злочину, так само як і аксіоматичним є факт особистої зацікавленості помилково підозрюваного, обвинуваченого у виправданні і знаходженні та затриманні дійсно винного.

По-четверте, захист законного інтересу особистості гарантований державою. Іншими словами, держава визнає законний інтерес самостійним, окремим об'єктом правової охорони. Саме держава бере на себе обов'язок щодо ефективного здійснення захисту законних інтересів.

По-п'яте, функцію з реалізації захисту законного інтересу особистості покладено на правоохоронні органи держави.

Вищевикладене зумовлює таке визначення захисту законного інтересу особи в кримінальному процесі: захист законного інтересу особи – це гарантована можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яке охороняється державою та спрямоване на відстоювання і захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами.

Слід звернути увагу на те, що міжнародні правові норми встановлюють певні положення стосовно охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Охорона прав, свобод та законних інтересів особи здійснюється від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, засудження, необґрунтованого процесуального примусу.

Захисту підлягає саме особа і не лише та, відносно якої здійснюється кримінальне переслідування, оскільки саме з початком кримінального переслідування пов'язано виникнення та реалізація примусових процесуальних правовідносин, а й будь-яка особа, яка притягується до сфери кримінального судочинства.

У першому випадку йдеться про систему заходів, які застосовуються компетентними органами та посадовими особами для підтримання та укріплення суспільного правопорядку, а також для відновлення порушених прав, а в разі неможливості такого відновлення – максимальної компенсації шкідливих наслідків. Суб'єктами вказаної діяльності є компетентні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження.

У межах аналізу другого завдання кримінального провадження має йтися про охорону в широкому сенсі слова, як передбачену законодавством систему заходів, що вживаються для забезпечення вільної та належної реалізації суб'єктивних прав, що включає в себе судовий захист, законодавчі,

економічні, організаційно-технічні та інші засоби і заходи, у зв'язку з вчиненим щодо особи кримінально караним діянням.

Необхідно враховувати, що «захист прав і законних інтересів» – багатоскладне поняття, що включає в себе такі елементи:

- право на захист підозрюваного, обвинуваченого;
- право на користування послугами представника потерпілого, свідка тощо;
- виконання державою функції з охорони прав і свобод учасника кримінального процесу;
- забезпечення і застосування державою ефективних заходів безпеки щодо учасників кримінального судочинства.
- гарантована і забезпечена державою можливість відновлення порушених прав особистості.

Конвенційні норми та рішення Європейського суду з прав людини вказують на те, що висунуте обвинувачення має бути обґрунтованим, а обов'язок щодо такого обґрунтування покладається на осіб, яким закон надає право висувати обвинувачення проти особи.

В. Т. Нор зазначає, що презумпція невинуватості існує для того, щоб протистояти обвинувальному ухилу суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавілля всьому, що перетворює кримінальне судочинство на знаряддя розправи над обвинуваченим, ототожнює обвинуваченого з винуватим, робить його фактично безправним [107, с. 390].

Законодавче визначення презумпції невинуватості як однієї із загальних засад кримінального провадження існує в ст. 17 КПК України.

У законі надано детальну характеристику цього принципу та вказано на його складові. Так, ч. 3 ст. 62 Конституції зазначає, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. КПК України 2012 р. встановлює положення щодо недопустимості доказів, якщо вони отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87) і неможливості використання недопустимих

доказів під час прийнятті процесуальних рішень (ч. 2 ст. 86), а згідно з ч. 4 ст. 110 процесуальним рішенням, яким прокурор висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, є обвинувальний акт.

За рішенням Конституційного Суду України порядок збирання доказів має відповідати основним правам, визнаним Конвенцією, а також зазначено, що обвинувачення особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на доказах, одержаних у результаті порушення або обмеження її конституційних прав і свобод, крім випадків, у яких Основний Закон України допускає такі обмеження [108].

Негайне інформування про висунуте обвинувачення вказує на вимогу скорочення часу між моментом висунення обвинувачення і повідомлення про це особі.

Провадження у кримінальному судочинстві державною мовою забезпечує однаковість у кримінальному провадженні, а також є гарантією захисту прав та законних інтересів учасників процесу, які не володіють мовою судочинства або недостатньо нею володіють.

Слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК (ч. 3 ст. 29).

Слід звернути увагу на відсутність законодавчого визначення права підозрюваного, обвинуваченого на представника. Стаття 44 КПК України вказує на можливість участі у процесуальній дії тільки законного представника підозрюваного, обвинуваченого за умовою, що підозрюваний, обвинувачений є неповнолітнім або особою, визнаною у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною. Вважаємо за необхідне доповнити ч. 3 ст. 42 КПК пунктом 3¹: «мати представника».

Важливе значення для охорони прав учасників кримінального провадження має правова допомога.

Узагалі особа має право захищати себе як особисто, право використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд, і право на безоплатну правову допомогу.

Право захищати себе особисто – це право особи захищати себе, не вдаючись до допомоги захисника. Це закріплено в Конституції України (ч. 1 ст. 63) та у КПК 1960 року (п. 6 ч. 1 ст. 69¹) і у КПК 2012 року (п. 4 ч. 3 ст. 42).

З огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства, а також практику Європейського суду, можна виокремити деякі вимоги стосовно підвищення ефективності правової допомоги. Насамперед, це стосується вільного вибору захисника, забезпечення конфіденційності спілкування між захисником та його підзахисним, надання захисникові достатнього часу та умов для підготовки до захисту, а також здійснення контролю з боку компетентних органів держави за якістю надання правової допомоги.

Важливою гарантією реалізації права на захист є нормативні положення про безоплатну правову допомогу. Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [109].

Цей закон передбачає надбання безоплатної правової допомоги двох видів: первинної та вторинної. Безоплатна вторинна правова допомога надається шляхом захисту від обвинувачення, здійснення представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами (ч. 2 ст. 13).

На нашу думку, право на захист включає в себе певні складові, які можна визначити таким чином. Особа має право захищати себе як особисто, так і за допомогою захисника, вибір якого здійснює на власний розсуд. Правова допомога, яку особа має право отримувати на всіх стадіях

кримінального провадження, може бути надана їй безоплатно, якщо особа не має достатньо коштів для її оплати, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Таку правову допомогу має бути спрямовано на кваліфікований та ефективний захист особи.

Третє завдання кримінального провадження – це забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру.

Вважаємо, що швидке розслідування та судовий розгляд необхідні для наближення моменту вчинення злочину до моменту призначення покарання.

Правове регулювання тривалості кримінально-процесуальної діяльності відбувається двома шляхами: встановлення обмежень та відсутності обмежень у часі для здійснення процесуальних дій.

Якщо йдеться про встановлення певних обмежень часу у кримінальному процесуальному законодавстві, то слід виокремити нормативні положення, які стосуються певних строків.

Швидкість кримінального провадження конкретизується у групі норм КПК України, які є одночасно засобами реалізації цього положення. Першу групу цих засобів становлять закріплені у процесуальному законі строки [110, с. 735].

Стаття 113 КПК України визначає строки як встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії.

Час – це абсолютне явище, його не можна відчутти на дотик, тому право регулює не час як такий, а часові виміри відповідної діяльності – тривалість, послідовність, швидкість тощо. Кримінальне провадження як діяльність теж

характеризується тривалістю в часі. Надмірна його тривалість може мати негативні наслідки як для учасників кримінального процесу, так і для суспільства й держави.

Аналіз інших норм КПК України дає змогу дійти таких висновків:

1) закінчення досудового розслідування відбувається тоді, коли прокурор або слідчий за його дорученням, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, повідомляють підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру (ч. 1 ст. 190);

2) стаття 283 КПК України зазначає такі моменти закінчення досудового розслідування: вчинення прокурором однієї з дій: 1) винесення постанови про закриття кримінального провадження; 2) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Ці положення суперечать один одному. Вважаємо, що найбільш доцільним буде врахування моментом закінчення досудового розслідування саме визнання прокурором (слідчим за його дорученням) сукупності зібраних доказів достатньою для складання підсумкових процесуальних актів.

Наступне положення, яке законодавець відносить до завдання кримінального провадження, стосується повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Положення про повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд покликане забезпечувати встановлений кримінальним процесуальним законом порядок судочинства, за якого органи дізнання, слідства, прокуратури та суду неупереджено з'ясовують і враховують усі обставини, які мають значення для

законного, обґрунтованого вирішення питань, що виникають у процесі розслідування злочинів і прийняття процесуальних рішень.

Частина 2 статті 9 КПК України передбачає обов'язок прокурора, керівника органу досудового розслідування, слідчого всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених рішень.

Стосовно повноти судового розгляду слід пам'ятати, що суд під час судового розгляду обмежений нормативними вимогами про межі судового розгляду (ст. 337–341 КПК України). Крім того, ч. 3 ст. 26 КПК вказує на вирішення слідчим суддею та судом у кримінальному провадженні лише тих питань, що винесено на їх розгляд сторонами та віднесено до їх повноважень.

Нормативна вказівка щодо повноти судового розгляду порушується під час спрощеного провадження (глава 30 КПК України). Відповідно до вимог ч. 1 ст. 375 нового КПК України, суд за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора має право розглянути обвинувальний акт щодо вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні за відсутності учасників кримінального провадження, якщо обвинувачений беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

Суть цього нововведення – у частковому дослідженні доказів або їх не дослідженні взагалі; а метою є доцільність та процесуальна економія, тобто здійснення правосуддя за згодою сторін у більш короткий термін.

Стаття 462 нового КПК України передбачає укладення угоди про примирення за ініціативи потерпілого чи підозрюваного, обвинуваченого (щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої і середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення) або угоди

про визнання винуватості (щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої тяжкості, злочинів середньої тяжкості, тяжких злочинів та внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам).

З огляду на вищезазначене, виникає проблема щодо відсутності гарантій забезпечення прав обвинуваченого. Вважаємо за доцільне у вищезазначеному випадку складання угоди про визнання вини обвинуваченим заборонити прокурору змінювати обвинувачення в напрямі погіршення.

Однією з процесуальних гарантій реалізації завдань судочинства й ухвалення законних та обґрунтованих рішень є інститут відводу судді, що має на меті відсторонення від участі у справі суддів, щодо неупередженості яких є сумніви.

Законодавець у ст. 2 КПК України вказує на необхідність забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру.

Обвинувачення та засудження особи має місце лише тоді, коли його вину встановлено за допомогою доказів під час кримінального провадження.

У кримінальному процесуальному законодавстві існують засоби безпосереднього забезпечення діяльності органів дізнання, досудового слідства, прокурора, слідчого судді та суду щодо притягнення осіб до кримінальної відповідальності:

- 1) норми, що закріплюють повноваження суб'єктів досудового слідства і суду стосовно кримінального провадження;
- 2) принципи кримінальної процесуальної діяльності;
- 3) різні процесуальні інститути;
- 4) кримінальна процесуальна форма;
- 5) система перевірки законності й обґрунтованості прийнятих рішень;

б) система заходів кримінального процесуального примусу.

Саме ці нормативні положення гарантують, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Це конституційне положення гарантує право особи, яка внаслідок вчинення кримінального правопорушення зазнала фізичної, матеріальної та моральної шкоди на звернення до органів розслідування та суду відповідної юрисдикції для захисту свого права на життя, свободу та власність, а також для захисту будь-якого іншого права, гарантованого законодавством. Це положення додатково включає право бути заслуханим у судовому засіданні, а також право на подання доказів існування юридичних фактів, які стосуються зазначеного права особи.

Стаття 10 Загальної декларації прав людини встановлює положення про те, що кожна людина, для визначення її прав й обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Конституційні положення, які гарантують процесуальні права особи при позбавленні її права на життя, свободу та власність, входять до концепції процесуальної належної правової процедури. Конституція України гарантує, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом, і забезпечує кожному право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України). В інших статтях Основного Закону міститься широкий перелік прав особи у кримінальному процесі (ст. 29, 59, 61, 62, 63 Конституції України).

Вважаємо, що обмеження прав людини, які є складовою частиною належної правової процедури під час кримінального провадження, повинно

відповідати таким положенням: 1) усі засоби, спрямовані на обмеження прав людини у кримінальному провадженні, які обираються компетентними органами та особами, повинні слугувати досягненню законної цілі; 2) обрані засоби повинні мінімально обмежувати гарантовані конституційні права та законні інтереси особи; 3) ці засоби повинні відповідати поняттю доцільності їх застосування.

Висновки до розділу 3

1. Ціль у кримінальному процесі визначає постановку завдань і являє собою граничний висновок із суми всіх реалізованих завдань.

2. Завдання кримінального судочинства слід визначати з урахуванням функціонального призначення суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання – це виконання свого обов'язку учасником кримінального судочинства, який визначається його функціональним призначенням, заснованим на принципі змагальності сторін.

3. Першим завданням кримінального провадження законодавець вважає захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Можна виокремити елементи, сукупність яких становить захист особи, її прав у кримінальному судочинстві:

– будь-який захист являє собою різновид певної діяльності суб'єкта, чиї права порушено внаслідок вчиненого протиправного діяння, а також держави в особі уповноважених органів, що відповідають за належне правове забезпечення учасника кримінального процесу;

– засоби і методи захисту порушених прав не повинні суперечити чинному законодавству;

– здійснення зазначеної діяльності є відновлення порушеного внаслідок вчиненого правопорушення правового статусу учасника кримінального процесу.

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень – це передбачена законом діяльність держави в особі уповноважених органів,

що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використання як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні.

4. Другим завданням, яке визначив законодавець нормативно в ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Захист законного інтересу особи – це гарантована можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яке охороняється державою і спрямоване на відстоювання та захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами.

5. Третє завдання кримінального провадження – це забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити певні висновки.

1. Кримінальне судочинство виникло внаслідок необхідності врегулювання певних суспільних відносин між потерпілим, який потребував державного захисту, та обвинуваченим, який здійснював свій захист, а державна влада була спроможною надати для розв'язання спірних стосунків незалежного суддю та забезпечити виконання вироку. Реформування кримінально-процесуального законодавства відбувається за необхідності набуття цивілізованих методів вирішення конфліктів, які виникали в суспільстві внаслідок вчинення злочину. З 1861 р. у теорії кримінального процесу зазначено про необхідність досягнення істини як цілі кримінального судочинства. Під час реформи 1864 р. було нормативно закріплено зміну типу кримінального процесу, а отже, і цільового призначення його. На початок ХХ ст. ціллю кримінального судочинства вважається матеріальна істина і покарання винної у вчиненні злочину особи. Протягом 1917–1922 рр. (до прийняття першого КПК України) головною ціллю кримінального судочинства визнавалася боротьба зі злочинністю. КПК України 1960 р. проголошував основами радянського кримінального судочинства швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

2. КПК України 2012 р. як ціль сучасного кримінального судочинства з урахуванням розповсюдження принципу змагальності не тільки на стадію судового розгляду, а й на попереднє кримінальне провадження, зазначає розв'язання уповноваженими на кримінальне провадження особами питання про наявність кримінально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням злочином шкоди особі, суспільству та державі та його вирішення в разі наявності.

3. Кримінальне процесуальне законодавство та процесуальна доктрина більшості країн, у яких превалує його змагальність, як ціль кримінального судочинства визначають розв'язання спору (конфлікту) між державою та обвинуваченим, який виникає внаслідок вчинення злочину.

4. У теорії права юридична (правова) ціль розглядається як ідеально передбачувана й гарантована державою модель будь-якого соціального стану або процесу, до досягнення якої за допомогою юридичних засобів прагнуть суб'єкти правотворчої й правореалізаційної діяльності. У філософії під цим терміном розуміють ідеальне передбачення результату діяльності.

5. Завдання кримінального судочинства слід визначати з урахуванням функціонального призначення суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання – це виконання свого обов'язку учасником кримінального судочинства, який визначається його функціональним призначенням, заснованим на принципі змагальності сторін.

6. Першим завданням кримінального провадження законодавець вважає захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень. Можна виокремити елементи, сукупність яких становить захист особи, її прав у кримінальному судочинстві:

– будь-який захист являє собою різновид певної діяльності суб'єкта, чий права порушено внаслідок вчиненого протиправного діяння, а також держави в особі уповноважених органів, що відповідають за належне правове забезпечення учасника кримінального процесу;

– засоби і методи захисту порушених прав не повинні суперечити чинному законодавству;

– здійсненням зазначеної діяльності є відновлення порушеного внаслідок вчиненого правопорушення правового статусу учасника кримінального процесу.

Захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень – це передбачена законом діяльність держави в особі уповноважених органів, що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від

кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використання як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні.

7. Другим завданням, яке визначив законодавець нормативно в ст. 2 КПК України, є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Право в теорії прийнято трактувати як суб'єктивне поняття, тобто право конкретного індивіда в конкретній передбаченій законом ситуації. Законний інтерес – це об'єктивне право, те, що надається загалом державою і законом безвідносно до ситуації, наприклад: право потерпілого вимагати справедливого покарання винних; право потерпілого і (або) підсудного на встановлення об'єктивної істини у справі та ін.

Захист законного інтересу особи – це гарантована можливість реалізації прагнення (потреби) учасника кримінального процесу, яке охороняється державою і спрямоване на відстоювання та захист особистих благ у рамках кримінального провадження незабороненими законом способами і засобами.

8. Третє завдання кримінального провадження – це забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Такі положення, як:

1) притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, в міру своєї вини;

2) жоден невинуватий не має бути обвинувачений або засуджений;

3) жодна особа не має бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальцев В. В. Социальная ответственность личности, уголовное право и уголовная ответственность / В. В. Мальцев // Известия вузов. Правоведение. – 2000. – № 6. – С. 152–169.
2. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса : Судоустройство – судопроизводство / В. Случевский. – [4-е изд., доп. и испр.] – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1913. – 686 с.
3. Історія держави і права України : підруч. / [А. С. Чайковський, В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев, О. Л. Копиленко та ін.] ; за ред. А. С. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : [в 2 т.] / Фойницкий И. Я. – СПб. : Альфа, 1996. – . –Т. 2. – 1996. – 606 с.
5. Рогов В. В. История государства и права России IX – начала XX вв. : [учеб.] / Рогов В. В. – М. : МГИУ, 2000. – 256 с.
6. Права, по которым судится малороссийский народ / Кистяковский А. Ф. – М. : Книга по Требованию, 2011. – 1065 с.
7. Дикарев И. С. Ревизия в истории российского уголовного судопроизводства / И. С. Дикарев // Вестник Волгоградского государственного ун-та. Серия 5. Юриспруденция. – Волгоград, 2012. – № 2 (17). – С. 60–65.
8. Микитин Ю. І. Історичний розвиток примирення і посередництва в джерелах права, що діяли на українських землях у XVI–XIX століттях / Ю. І. Микитин // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XXI. – С. 44–49.
9. Серeda А. М. Розвиток кримінального судочинства в Україні на початку XIX ст. : історико-правове дослідження / А. М. Серeda // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2012. – № 3. – С. 11–18.

10. Баршев Я. И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству / Баршев Я. И. – М. : ЛексЭст, 2001. – 240 с.

11. Спасович В. Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством / Спасович В. Д. – М. : ЛексЭст, 2001. – 92 с.

12. Калиновский К. Б. Основные виды уголовного судопроизводства : [учеб. пособие] / Калиновский К. Б. – СПб. : Санкт-Петерб. юрид. ин-т, 2002. – 63 с.

13. Уставъ уголовного судопроизводства : систематический комментарий. Вып. 1 : Ст. 1-84 / [ред. М. Н. Гернет ; сост. А. О. Сенаторов]. – М. : Тип. «Культура», 1914. – 306 с.

14. Судебные уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 3. – [2-е изд., доп.]. – СПб. : Тип. 2. Отд. собств. е. и. в. канцелярии, 1867. – 289 с.

15. Кони А. Ф. История развития уголовно-процессуального законодательства в России / А. Ф. Кони // Кони А. Ф. Собрание сочинений : [в 8 т.] / под общ. ред. В. Г. Базанова, Л. Н. Смирнова, К. И. Чуковского ; [сост. тома и авт. коммент. М. М. Выдря ; авт. вступ. ст. И. Д. Перлов.]. – М., 1967. – Т. 4. – С. 317–357.

16. Положение о судоустройстве РСФСР [Электронный ресурс] : утв. 11 нояб. 1922 г. – Режим доступа :

<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=8322>.

17. Уголовно-процессуальный кодекс УССР : утв. 13 сент. 1922 г. // Собрание Узаконений и Распоряжений УССР. – 1922. – № 41. – Ст. 528.

18. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик [Электронный ресурс] : утв. Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 дек. 1936 г. – Режим доступа :

<http://meshavkin.narod.ru/1936.htm>

19. О судеустройстве СССР, союзных и автономных республик : Закон СССР от 16 авг. 1938 г. (с изм. и доп., внесенными Указом Президиума Верховного Совета СССР от 16 сент. 1948 г.) // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1948. – № 38.

20. Научно-практический комментарий к Основам уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / под ред. В. А. Болдырева. – М. : Госюриздат, 1960. – 280 с.

21. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : [в 2 т.] / Строгович М. С. – М. : Наука, 1968– . – Т. 1 : Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – 470 с.

22. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР : науч.-практ. коммент. / [В. Г. Белоусенко, Ю. М. Грошевой, А. Я. Дубинский и др.] ; отв. ред. П. Г. Цупренко. – К. : Политиздат, 1984. – 595 с.

23. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 1 черв. 2012 р. – Х. : Одісей, 2012. – 256 с.

24. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : прийнятий 13 квіт. 2012 р. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

25. Смирнов В. П. История состязательности в науке российского уголовно-процессуального права / В. П. Смирнов // История государства и права. – 2001. – № 4. – С. 41–46.

26. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

27. Власова Г. П. Види кримінального процесу: історично-правові аспекти / Г. П. Власова // Право і безпека : наук. журн. – 2010. – № 5 (37). – С. 164–168.

28. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств-участников СНГ от 17 февр. 1996 г. // Приложение к «Информационному бюллетеню». – 1996. – № 10. – 369 с.

29. Милицин С. Д. Предмет регулирования советского уголовно-процессуального права : [моногр.] / Милицин С. Д. – Свердловск : Урал. ун-т, 1991. – 112 с.

30. Александров А. С. Уголовный процесс России : Общая часть : [учеб.] / Александров А. И., Величкин С. А., Кириллова Н. П. – М. : МЗ–Пресс, 2004. – 448 с.

31. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М. С. Строгович ; отв. ред. Б. С. Никифоров. – М. : АН СССР, 1955. – 384 с.

32. Подольный Н. Новый УПК – новая идеология уголовного процесса / Н. Подольный // Российская юстиция. – 2002. – № 11. – С. 2–9.

33. Соловьев А. К вопросу о статусе прокурора в досудебных стадиях уголовного процесса по УПК РФ / А. Соловьев, М. Токарева // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 86–87.

34. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : [учеб.] / отв. ред. П. А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2003. – 797 с.

35. Гуськова А. П. К вопросу о понятиях «охрана», «защита», используемых в российском уголовном судопроизводстве / А. П. Гуськова // Новый Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации в действии : сб. науч. ст. / под ред. А. П. Гуськовой. – Оренбург, 2003. – С. 4–7.

36. Бормотова Л. В. Криминалистический аспект защитительной деятельности в российском уголовном судопроизводстве / Л. В. Бормотова // Новый Уголовно-процессуальный кодекс РФ в действии : сб. науч. ст. / под ред. А. П. Гуськовой. – Оренбург, 2003. – С. 11.

37. Бозров В. М. «Тактика судьи» в прошлом и настоящем уголовном процессе / В. М. Бозров // Российская юстиция. – 2003. – № 10. – С. 31–32.

38. Володина Л. М. Механизм обеспечения прав личности в российском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени доктор юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика ;

судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность» / Л. М. Володина.
– Екатеринбург, 1999. – 48 с.

39. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова
[Электронный ресурс] : принят 14 марта 2003 г. – Режим доступа :

<http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>.

40. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан
[Электронный ресурс] : принят 13 дек. 1997 г. – Режим доступа :

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442.

41. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь
[Электронный ресурс] : принят 16 июля 1999 г. № 295-3. – Режим доступа :

<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900295&p2=%7BНРРА%7D>.

42. Уголовно-процессуальный кодекс Армении [Электронный
ресурс] : принят 1 июля 1998 г. – Режим доступа :

<http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus>.

43. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики
[Электронный ресурс] : принят 14 июля 2000 г. – Режим доступа :

http://prigovorsuda.info/kodeks-ukrainy/178-ugolovno_processualnyy_kodeks_azerbaydzhanskoj_respubliki.html.

44. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан
[Электронный ресурс] : принят 22 сент. 1994 г. № 2013-ХП. – Режим
доступа :

<http://zakonxpravo.ru/ugolovno-processualnyj-kodeks-respubliki-uzbekistan/>.

45. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств
/ Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. – М. : Зеркало-М, 2002. –
405 с.

46. Романов А. К. Правовая система Англии / Романов А. К. – М. :
Дело, 2002. – 344 с.

47. Стойко Н. Г. Уголовный процесс в США: защита личных прав и свобод / Н. Г. Стойко, Г. А. Никитин. – СПб. : Санкт-Петербург. юрид. ин-т, 2006. – 128 с.

48. Уголовный кодекс Франции / [науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крыловой ; пер. с фр. и предисл. Н. Е. Крыловой]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.

49. Федеративная республика Германия. Уголовно-процессуальный кодекс. – М. : Манускрипт, 1994. – 204 с.

50. Молдован А. В. Кримінальний процес : Україна, ФРН, Франція, Англія, США : [навч. посіб.] / Молдован А. В. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 352 с.

51. Уголовно-процедурный акт Норвегии [Электронный ресурс] : принят 22 мая 1981 г. № 25 ; с поправками, внесенными Актом от 17 июля 1998 г. № 56. – Режим доступа :

<http://eyu.sci-lib.com/article0001323.html>.

52. Уголовно-процессуальный кодекс Болгарии [Электронный ресурс] : принят 14 окт. 2005 г. – Режим доступа :

http://www.onlinebg.ru/mediawiki/index.php/УГОЛОВНОПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ_КОДЕКС_БОЛГАРИИ.

53. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Электронный ресурс] : учинено в Римі 4 лист. 1950 р. – Режим доступа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

54. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини [Электронный ресурс] : прийнятий ГА ООН 16 груд. 1966 р. – Режим доступа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

55. Європейська конвенція по запобіганню катувань, нелюдського або принижуючого гідності поведження або покарання [Электронный ресурс]: прийнята 26 лист. 1987 р. – Режим доступа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_068.

56. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України / Маркуш М. А. – Х. : Вапнярчук Н. М., 2007. – 208 с.
57. Каримов Д. А. Философские проблемы права / Каримов Д. А. – М. : Мысль, 1972. – 472 с.
58. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – [2-ге вид. і доп.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
59. Омельченко Т. В. Мета кримінального судочинства / Т. В. Омельченко // Актуальні проблеми публічного та приватного права : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3 жовт. 2012 р.). – Запоріжжя, 2012. – С. 310–312.
60. Рагозина Т. Э. Культура и деятельностный поход: притязания и концептуальные границы / Т. Э. Рагозина // Вісник ДонНУСТ. Серія. Гуманітарні науки. – Донецьк, 2011. – № 2 (50). – С. 68–73.
61. Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинців : [навч. посіб.] / Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 160 с.
62. Зеленецький В. Критерії оцінки ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні / В. Зеленецький, Л. Лобойко // Вісник Академії правових наук України. – Х., 2009. – № 2 (57). – С. 185–196.
63. Малько А. В. Цели и средства в праве и правовой политике : [моногр.] / А. В. Малько, К. В. Шундигов. – Саратов : Саратов. гос. акад. права, 2003. – 296 с.
64. Газетдинов Н. И. О понятии и значении «назначения» уголовного судопроизводства / Н. И. Газетдинов // Юридический мир. – 2007. – № 8. – С. 45–48.
65. Капустянский В. В. Средства достижения целей в уголовном судопроизводстве / В. В. Капустянский // Адвокатская практика. – 2008. – № 1. – С. 32–35.

66. Алексеева Л. Б. Уголовно-процессуальные функции / Л. Б. Алексеева // Курс советского уголовного процесса. Общая часть : [учеб.] / под ред. А. Д. Бойкова и И. И. Карпеца. – М., 1989. – С. 421–328.

67. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. / Лобойко Л. М. – Х. : Одиссей, 2007. – 672 с.

68. Кримінальний процес України : [підруч.] / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

69. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / О. О. Чепурний. – К., 2005. – 16 с.

70. Романов С. В. Понятие, система и взаимодействие процессуальных функций в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. С. Романов. – М., 2007. – 32 с.

71. Яновська О. Г. Кримінально-процесуальне право України : [навч.-метод. посіб.] / О. Г. Яновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 207 с.

72. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ШКОЛА, 2009. – 1008 с.

73. Бозров В. М. Основы теории уголовно-процессуальных функций. Общая часть : [моногр.] / Бозров В. М. – Екатеринбург : Урал. гос. юрид. акад., 2012. – 96 с.

74. Ропиков Н. И. Категория цели : проблемы исследования / Н. И. Ропиков. – М. : Мысль, 1980. – 127 с.

75. Хашимов Р. А. Категория «цель» в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Хашимов Рауль Амурович. – Челябинск, 2006. – 243 с.

76. Конституція України [Електронний ресурс] : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. ; в ред. від 12 квіт. 2012 р. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

77. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України / Маркуш М. А. – Х. : Вапнярчук Н. М., 2007. – 208 с.

78. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : [підруч.] / Удалова Л. Д. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 352 с.

79. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. – [2-ге вид., переробл. і доп.]. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.

80. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / В. М. Тертишник. – [5-те вид, доп. і переробл.]. – К. : А.С.К., 2007. – 848 с.

81. Кримінальний процес : [підруч.] / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

82. Рішення в справі про конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про відповідність Конституції України (конституційності) конституційного подання громадян Будинської Світлани Олександрівни, Ковриги Сергія Володимировича про офіційне тлумачення положення абз. 4 ст. 248-3 ЦПК України (справа про конституційність ст. 248-3 ЦПК України) [Електронний ресурс] : рішення Конституційного Суду України від 23 трав. 2001 р. № 6-рп/2001. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01>.

83. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х. : Одісей, 2009. – 816 с.

84. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2, кн. 2. – С. 3–12.

85. Попов А. П. К вопросу о целеполагании в современном отечественном уголовном процессе / А. П. Попов // Вестник СевКавГТУ. Сер. Гуманитарные науки. – Ставрополь, 2006. – № 3 (7). – С. 112–120.

86. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 21 жовт. 2011 р. № 1000/2011. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>.

87. Тальберг Д. Г. Русское уголовное судопроизводство : [пособие к лекциям]. / Д. Г. Тальберг. – К. : Т-во печ. дела и торг. И. Н. Кушнерев и Ко в Москве, Киев. отд-ние, 1889. – . –

Т. 1. – 1889. – 328 с.

88. Чельцов М. А. О недопустимости перенесения буржуазных конструкций в советскую уголовно-процессуальную теорию / М. А. Чельцов // Ученые записки ВЮЗИ. Вопросы уголовного процесса. – М. : Юрид. лит., 1958. – С. 48–97.

89. Михайловская И. Б. Социальное назначение уголовной юстиции и цель уголовного процесса / И. Б. Михайловская // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 111–118.

90. Яновська О. Г. Окремі питання типологізації українського кримінального судочинства / О. Г. Яновська // Часопис Київського університету права. – К., 2010. – № 4. – С. 292–295.

91. Шибіко В. Щодо призначення і завдань кримінального судочинства України / В. Шибіко // Вісник Київського національного університету. – К., 2011. – № 88. – С. 16–18.

92. Костін М. Мета кримінального судочинства : поняття і сутність / М. Костін // Право України. – 2008. – № 4. – С. 80–83.

93. Патюк С. О. Щодо сутності цілі кримінального процесу України / С. О. Патюк // Часопис Академії адвокатури України. – К., 2012. – № 4 (17). – С. 1–7.

94. Козьявин А. А. Социальное назначение и функции уголовного судопроизводства : [моногр.] / Козьявин А. А. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 272 с.

95. Малярченко В. Т. Кримінальний процес в контексті європейських стандартів / Малярченко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

96. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : [підруч.] / О. Ф. Скакун. – [2-ге вид.]. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 520 с.

97. Томин С. В. Завдання прокуратури під час здійснення кримінального переслідування за чинним законодавством України: поняття та види / С. В. Томин // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держ. і права ім. В. М. Корецького ; НАН України. – К., 2010. – Вип. 50. – С. 543–547.

98. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс] : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

99. Про прокуратуру [Електронний ресурс] : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1789-XII. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>.

100. Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

101. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

102. Малярчук Т. В. Про основні напрями оптимізації норм кримінально-процесуального кодексу України / Т. В. Малярчук // Наше право. – 2010. – № 1. – С. 99–102.

103. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одиссей, 2013. – 1104 с.

104. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків [Електронний ресурс] : проект Закону від 8 січ. 2013 р. № 1202. – Режим доступу :

<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc0>.

105. Кокорев Л. Д. Сущность и соотношение общественных и личных интересов в уголовном процессе / Л. Д. Кокорев // Общественные и личные интересы в уголовном судопроизводстве. – Воронеж, 1984. – С. 21–24.

106. Лоскутов Т. О. Поняття законного інтересу в кримінальному процесі / Т. О. Лоскутов // Південноукраїнський правничий часопис : наук. журн. – Одеса, 2011. – № 4. – С. 263–267.

107. Нор В. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом з прав людини / В. Нор // Вісник Львівського університету. Сер. Юридична. – Львів, 2011. – Вип. 53. – С. 389–401.

108. Рішення у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України [Електронний ресурс] : рішення Конституційного Суду України від 20 жовт. 2011 р. № 12-рп/2011. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11/paran54#n54>.

109. Про безоплатну правову допомогу [Електронний ресурс] : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

110. Фомін С. Б. Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України / С. Б. Фомін // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 735–741.